

PAPER DETAILS

TITLE: SOMALI'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ (1559 - 1916)

AUTHORS: Ahmet Turan YÜKSEL,Yusuf Ibrahim HASHI

PAGES: 201-236

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1522169>

SOMALİ’DE OSMANLI HÂKİMİYETİ (1559 - 1916)

Ahmet Turan YÜKSEL*

Yusuf İbrahim HASHİ**

Öz

Osmanlı Devleti’nin Somali ile olan ilişkisi Memlûk Devleti’nin yıkılış tarihi olan 1517’den başlayarak yaklaşık dört asır sürmüştür. Osmanlılar XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, Somali’de hâkimiyet tesis ettikleri bölgelere, o dönemde Avrupalıların henüz başlayan sömürgeci mantığının karşısında engelleyici bir güç olarak yerleşmiş ve bu mücadele esnasında bir taraftan kendi askerî güçlerine, diğeri taraftan da yerli toplumlardan aldıkları maddi ve manevi desteğe dayanan bir yapı oluşturmuşlardır. Böylesine iç içe geçmiş olan yapı, XX. yüzyıl başına kadar devam etmiştir. Somali’nin özellikle Zeyla, Berbera, Bulhar ve diğeri kıyı şehirlerini içine alan kuzey bölgesi Osmanlıların son dönemlerinde devletin bir parçasıydı. Osmanlı Devleti, Somali Kızıldeniz ve Habeşistan’da hâkimiyet kurma, baharat ticaret yolu ve kutsal toprakları koruma çabasını göstermekteydi. Somali kıyılarına Yemen üzerinden geçmekteydiler. 1863’te Hidiv olan İsmail Paşa, Afrika kıtasında yeni topraklar elde etmek için büyük çaba sarf etti ve Mısır Sudanı ile yakından ilgilenmeye başladı. 27 Mayıs 1866’da Sultan Abdülaziz’in emriyle Sevvakin ve Masavva kaymakamlıkları ona bağlandı. Mısır Savvakın ve Masavva limanlarına bağlandıktan sonra Kızıldeniz’in batısında bulunan Somali sahillerini kendisi verilmesi çalıştı. 1 Haziran 1875 tarihinde Sultan Abdülaziz’in fermanıyla bu limanlar Mısır Hidivine verilmiştir. Mısır eski hâliyle olmadığı için, Osmanlı İmparatorluğu eskiden olduğu gibi Somali üzerindeki hâkimiyeti için 9 Ekim 1887’de Humayun’dan Kızıldeniz’e iki veya üç gemilik bir donanma görevlendirdi. Somali’nin kuzeyini kapsayan ve Kızıldeniz’in girişini kontrol eden stratejik kısım, kısmen Etiyopya Devleti’nin tamamı olmasa da 1555 ile 1916 yılları arasında 361 yıl boyunca kısmen Osmanlı Hükûmetine bağlı kaldı. XIX. yüzyılın sonuna doğru Somali, Avrupalı sömürgecilerin kontrolüne girmiş ve böylece Osmanlı Devleti ile Somali ilişkisi sona ermiştir. Osmanlı Devleti’nin Somali’deki reform politikalarını, özellikle Harar bölgesinde güvenliği yaymaya, Somaliler ile Gala kabileleri arasındaki savaşları sona erdirmekle başladı. Sonra medreseler kurarak doğru İslâm öğretilerinin bölgede yayılmasını hedefledi. Bu nedenle ilave olarak Osmanlı yönetimi, çabalarını imara ve kalkınmaya yönlendirdi. Ayrıca hastane inşa edildi. Aynı anda Osmanlı Devleti,

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Bölümü, atyuksel@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9401-0563.

** Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Bölümü, aashi3310@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9401-7393.

**Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 6, 2021 Bahar,
e-ISSN: 2651-4605**

Yüksel, A. T. ve Hashi, Y. İ. (2021). Somali’de Osmanlı hâkimiyeti
(1559-1916). *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 201-236.

halkın daha iyi ve verimli tarım yöntemlerini öğrenmeleri için Hindistan’dan kahve
ve tarım uzmanları getirtirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Somali, Osmanlı Devleti ve Mısır Egemenliğı.

The Ottoman Rule in Somalia (1559 - 1916)

Abstract

This study focuses on the Ottoman and Somali relations which began in 1517, when the Memlûk State collapsed, and continued for almost four centuries. The northern region of Somalia including Zeyla, Berbera, Bulhar and some other coastal cities, was a part of the state in the last period of the Ottomans. The Ottoman State was in an effort to establish dominance in the Red Sea and Abyssinia. The Ottomans were also trying to protect “The Spice Trade Route” and the holy lands. They were passing to the Somali coast via Yemen. Ismail Pasha, who became a Khedive in 1863, made great efforts to acquire new lands in the African continent and became closely interested in the Egyptian Sudan. In May 27, 1866, he took Sewakin and Massewa harbors on the Red Sea under his control with the consent of Sultan Abdulaziz. After linking Sewakin and Massewa with Egypt, he worked to take Red Sea’s coastal areas as well. On 1 June 1875, Khedive acquired Somali’s coast lands with the consent of Sultan Abdulaziz. As a result, the Ottomans regained these lands on October 1887. Because Egypt was no longer in position to rule, Ottomans sent two or three naval ships to protect their interests in the Red Sea areas. In this way, Somali’s Red Sea coasts and some areas of Yemen and Abyssinia stayed under the rule of Ottomans from 1555 to 1916, for exactly 361 years. By the end of the XIXth century, the Somali territories fell under the control of European colonizers, and the relationship between Somali and the Ottoman State came to an end. The reform policies of the Ottoman Empire began to spread in Somalia, especially in the Harar region by ending the wars between the Somalis and Gala tribes. They established some madrasas there because the purpose was to spread the correct Islamic teachings in the region. In addition to that, the Ottoman administration directed its efforts towards reconstruction and development in the region. That’s why they built a hospital and at the same time, the Ottoman Empire brought coffee and agricultural experts from India to help the people of the region learn more efficient farming methods to produce their own unique coffee and other agricultural products.

Keywords: Somalia, Ottoman Empire and Egypt Sovereignty.

Giriş

Somali’nin özellikle Zeyla, Berbera, Bulhar ve diğerk kıyı şehirlerini içine alan kuzey bölgesi Osmanlı’nın son dönemlerinde devletin bir parçasıydı. Osmanlıların amacı özellikle Avrupalıların bölgeye gelmeye başlamalarından sonra Kızıldeniz’deki etkinliklerini güvenlik altına almaktı. Somali kıyılarına Yemen üzerinden geçmekteydiler. Osmanlılar Somali’nin Kızıldeniz sahilindeki bölgelerini Yemen’in bir parçası olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle de ülkeye girmek için tüccar ve İslâm davetçileri adı altında bazı Yemenlilerden yararlandılar. Bununla birlikte Yemen, Somali ve Eritre’yi içeren güney ekseninde Osmanlı yönetimi her zaman yeterince güçlü değildi (Şelebi, 2000, s. 333). Son dönemlerde Osmanlı Devleti, bir taraftan Karadeniz çevresi, diğerk taraftan Orta Avrupa ve İran sınırında, öte tarafta ise Azerbaycan’da büyük problemlerle karşı karşıya idi. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Kızıldeniz’e kıyı bölgelerle yeterince ilgilenememekteydi. Bu yöreler, Etiyopyalıların saldırılarıyla Avrupalıların emperyalist faaliyetlerine maruz kalıyordu. Mehmed Ali Paşa’nın bir kısım askerî faaliyetleri ve bunun sonucunda Sudan’da fetihleri arttığında Osmanlı yönetimi bölgeyi Kızıldeniz üzerinden Mısır’a bağlamak, dolayısıyla da kendisine bağlamak amacıyla Masavva ve Sevvakin limanlarını Mısır valisine bırakmıştır. Hidiv İsmail döneminde de Babıali ile Mısır yönetimi arasında bölge ile ilgili anlayış birliği devam etmiştir (El-Kaysî, 1982, s. 110).

995 h. /1586 m. yılında Osmanlı Devleti, Somalililerin isteklerini yerine getirmek amacıyla dolaylı yollardan Ali Miral adındaki bir denizci komutan aracılığıyla onlara yardım etmiştir. Ali Miral Bey, Mogadişu şehrine gelerek genelde Afrika, özelde Somali kıyıları üzerindeki Osmanlı nüfuzunu artırmak istemiş ve halkına kendisinin, Osmanlı sultanının temsilcisi olduğunu bildirmiştir. Hatta büyük bir Osmanlı filosunun Doğu Afrika sularına doğru yola çıktığını ifade ederek kıyı bölgeleri sakinlerini Portekizlilere karşı cihada teşvik etmiştir. Bu arada ortaya atılan bu söylenti, Mogadişu halkının, hızla Osmanlı Devleti’nin egemenliğine girmesini sağlamıştır. Ali Miral, buradaki ahalinin yardımlarıyla bazı Portekiz gemilerini ele geçirmiş ve içindeki denizcileri de İstanbul’a göndermiştir (Mâh, 1981, s. 179).

Osmanlı Devleti’nin Somali’ye ilgi duymasının şüphesiz en önemli sebebi, bölgenin Aden Körfezi ve Babülmendep¹ Boğazı’na hâkim olması, Kızıldeniz’in girişini kontrol etmesi dolayısıyla da kutsal toprakların (Mekke ve Medine) güvenliği için önemli olmasıydı. Bölge aynı zamanda Hint Okyanusu’na hâkim stratejik bir konumdaydı.

1. Somali’de Osmanlı Egemenliği

1.1. Zeyla’nın Osmanlı İdaresine Girmesi

Zeyla iskelesinin Osmanlı topraklarına ilk kez 1520 yılında Portekizlilerle Kızıldeniz’de verdiği mücadeleler sırasında katıldığı iddia edilmektedir (Yavuz, 1984, s. 196). Kızıldeniz’de Osmanlıların aktif bir güç hâline gelmeleri, 1547’de Özdemiş Paşa’nın bölgedeki faaliyetleriyle başladı ve Zeyla, 1559’da devletin bir parçası oldu. Zeyla, Özdemiş Paşa’nın yerine geçen oğlu Osman Paşa kurduğu Habeşistan vilayetinin bir barcasıydı. (İbni Ali, ty, s. 75-76)

Doğu Afrika’nın en uzak kısmındaki önemli iskelelerden biri olan Zeyla, Osmanlı Devleti hazinesine yıllık 300 lira vergi ödeyen bir şeyh tarafından yönetilmekteydi. Zeyla liman olarak önemli bir konuma sahip olup aynı zamanda bugünkü Sudan’ın batısında yer alan Darfur ve Mısır ilişkileri Zeyla üzerinden irtibat ediyordu. Zeyla’nın merkezinde yaşayan Somali ve Arap soyluları, ticaret eğilimleri nedeniyle Cidde, Basra ve Hindistan’a ticari seferler düzenlemekteydiler (BOA, Mütâze-i kalem-i Mısır, dosya no:3-A, sıra: 43 10 Temmuz 1875). Bir dönem yerel şeflerin idaresinde kalan Zeyla XVII. yüzyılda Habeş Vilayeti’nin mali açıdan zayıflamasıyla birlikte sahildeki diğer merkezler gibi Habeşistan’ın Hristiyan kralı tarafından işgal edildi. Kızıldeniz üzerinden ticaretin azalması ve Zeyla - Harar ticaret yolu yerine Tacura yolunun açılmasıyla tarihî liman etkisiz hâle geldi (Orhonlu, 1996, s. 136-137).

Zeyla’nın idari yapısının Osmanlı yönetimi altında zamanla değiştiği anlaşılmaktadır. Başlangıçta Habeşistan ve Yemen eyaletlerinin

¹ Babülmendep: Kelime anlamı olarak “hüzün kapısı” demektir. Boğaz, Hint Okyanusu ile Güneydoğu Asya’yı Süveyş Kanalı yoluyla Akdeniz’e ve Avrupa’ya bağlayan dünyanın en önemli deniz ticaret yollarından biridir. Dünyada tankerle taşınan petrolün yaklaşık %18’i bu boğazdan geçmektedir.

sancağı olduğı yolundaki bilgilerin yanı sıra, bazı tarihçiler bir kaymakamın varlığından da bahsetmektedirler. Zeyla, XIX. yüzyılda Yemen sınırları içerisindeki Hudeyde’nin bir ilçesi olarak kabul edilmiş, İstanbul’dan kaymakam atamak yerine yöre halkının saygı duyduğu şeyh unvanlı bir yönetici tarafından yönetilmesi tercih edilmiştir. Zeyla’nın 1875’te geçici olarak Hidiv İsmail Paşa’ya verilmesinin ardından Kuzey Somali, Mısır Sudan’ına Berbera ile bağlanan yerleşim merkezi şeklini almıştır. Bu arada Hatt-ı Üstüva valisi Rauf Paşa buraya vali olarak atanmış, ancak bu bölgenin hükümdarı Ebubekir Şuheyemi önce vekil, sonra vasi olarak atanmıştır (Rafî, 1987, s. 131-132). 1848 yılında Yemen’in ünlü iskelelerinden Muha’ya bağlandığında Zeyla iskelesinin müdürü Hac Ali Sharmake idi. Soylular burayı yağmaladı ve yok etti.

1849’da Kıbrıslı Tevfık Paşa’nın bölgedeki kesintiye uğramış Osmanlı hâkimiyetini yeniden tesis etmek için yaptığı sefer neticesinde Zeyla iskelesi Hudeyde sancağına bağlandı (BAO, irade-i Meclis-i Vâlâ, n.22470, 1 Muharrem 1280). Ekim 1854’te hac mevsimine denk gelen İngiliz gezgin Richard F. Burton, gizlice Müslüman kılığına girerek Mekke’yi gezdi. Aynı şekilde Batılıların ayak basmadığı Harar’ı da görmek istedi. Aden’den geldiğı Zeyla’da Hac Ali Şarmaki tarafından karşılandı. Buraya geldiğı günlerde İsa kabilesinin üyeleri Zeyla’ya yeni bir baskın düzenledi. Saldırı sırasında oğlu öldürülen yargıç, yolculuğı sırasında ihtiyaç duyduğu yiyecek ve ulaşım için Richard F. Burton’a bir katır ve deve vererek yardım etti (Muhammed, 2008, s. 168).

1860 yılında Fransa’nın Aden konsolosu Mösyö Latis, seyahat gittikten bir müddet sonra Tâcura ve Zeyla iskeleleri arasında öldürülmüş hâlde bulundu. Fransa, bu ölümün bir cinayet sonucu Zeyla yöneticisi Hac Ali Sharmake ve arkadaşları tarafından gerçekleştirildiğini iddia ederek, hepsinin cezalandırılmasını talep etti. Hicaz Valisi Ahmed İzzet Paşa ile görüşmek için bir askerî birlik bile gönderildi. Osmanlı Valisi İzzet Paşa, Zeyla’da suçluların gerekli soruşturma sonucunda hukuka göre cezalandırılacağına dair Fransızlara güvence verdi. O civardaki yerel güçler bu insanları yakalamakta güçlük çekerlerse, gerektiğinde takviye edileceklerdi. Ancak burada ortaya çıkan mesele, Tacura ve Zeyla’nın Babülmendeb Boğazı dışındaki Afrika kıyılarının tam olarak nereye bağlandığının belirlenmesiydi. Böylelikle Yemen vilayetinin bir parçası olup olmadığının iyice araştırılarak Fransızlara cevap vermesine karar verildi. Yapılan yazışmalar sonucunda, 1849 yılında Yemen’de Osmanlı

idaresinin yeniden kurulması sırasında Zeyla’nın Hudeyde Sancağı’na bağılı bir müdürlüğe dönüştürüldüğü ve buranın yöneticisinin Hac Ali Şarmarki olduğı anlaşıldı. Onun yokluk ihtimali göz önünde bulundurularak, Binbaşı Mehmed Ağa komutasındaki dört kişilik bir birlik hazırlanarak Hudeyde’den altı saat uzaklıktaki bu limana gönderilmiştir.

Bu birim orada beklerken, Müdür Sharmake Hudeyde’ye geldi. Mehmed Ağa, konsolos cinayetinde gemide bulunan ve bölgede sâî adıyla tanılan teknenin kaptan ve mürettebatını bulmak için Zeyla, Tacura ve Aden arasında defalarca seyahat etti. Sonuç olarak, kayığın tayfalarının Tacura’da tanınan kimselerden olduklarını tespit ederek o esnada vekaleten Zeyla Müdürü tayin ettiğı Ebubekir Şuheyemi ve diğerkimseler vasıtasıyla kayığın kaptanı da dâhil hepsini toplayarak vapuruna aldı. Kaptan, konuyu konuştuktan sonra onu serbest bıraktı ve kaymakamdan gözaltına alınanları resmen talep ettiğı Aden’e giderek Hudeyde’ye döndü. Zeyla’nın eski müdürü Sharmarki Hudeyde, ticaret kefaletinden Avz b. Cennet’ten Al-Fakih adında birini getirdi. Vali ile görüştüktan sonra üç esir alıp Cidde’ye döndü. Ümit Burnu’nu ziyaret ederek bu insanları İstanbul’a götürmesi istendi. Al-Haj Ali Sharmarki, Cidde limanındayken feribotta hayatını kaybederken, müdürün garantörü Hüdeydeli dışındaki diğerk tutuklular da yolculuk sırasında hayatını kaybetti. Kefil Avz b. el-Fakih İstanbul’a gelmesine rağmen, yakalandığı hastalık nedeniyle tedaviye götürüldüğü hastanede hayata gözlerini yumdu. Böylece mahkemeye gidecek kimse kalmadı. Zeyla’nın Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki mesele çözülene kadar rehin tutulacağı söylentisi yayıldı. Hudeyde valisinden Zeyla’ya müdür olarak atanan Ahmed Ağa yirmi askerle buraya gönderilirken halk bu gelişmelerden çok rahatsız oldu. Bu söylentinin halk tarafından kabul edilmedikten sonra üst seviyeye ulaştığına anlaşılsa da buranın konumu eskiden olduğı gibi terk edilmemiştir (BOA, irade-i Meclis-i Vâlâ, n.22470, 17 R. Evvel 1277).

Osmanlı Devleti yöneticileri, konsolosun öldürüldüğü iddiasının yalan ve kargaşa verici olduğunu öğrendi. Ancak Fransa’nın bu konudaki ısrarına rağmen eski yönetimle birlikte çok sayıda kişi gözaltına alınırken, bu gelişme kamuoyunu olumsuz etkilemiş ve vergilerini ödememelerine neden olmuştur. Nihayet Muharrem 1280’den (Temmuz 1863) itibaren Zeyla ahalisi yeniden vergi ödemeye başladı. Böylelikle

Zeyla’nın Osmanlı Devleti’ne eski sadakatini sağlaması nedeniyle ortaya çıkan söylenti ortadan kaldırıldı ve Ebubekir Şuheyemi’nin makamı asil hâle getirilmesi gündeme geldi (BOA, irade-i Meclis-i Vâlâ, n.22470, 6 C. Âhir 1280). O dönemde Zeyla’da yönetici olmadığı için, yeni yönetici hem memur hem de vergi çiftçisi olarak halkı korumak ve kollamakla yükümlü idi. Çünkü geçmiş uygulamalardan da anlaşılacağı üzere vilayetin güncel geleneklerinden biriydi (BOA, irade-i Meclis-i Vâlâ, n.22470, 13 C. Âhir 1280). Hudeyde’ye vilayetine yeniden bağlanan Zeyla vergilerinin devralınmasının, Hac Ali Şarmaki’den sonra buranın hükümdarı Şeyh Ebu Bekir Şuheyemi’ye verildiği görülüyor. Başlangıçta Zeyla’nın müdür yardımcısı olduğu anlaşılan Ebubekir Shuheyemi, 1864 yılında buranın müdürü olarak atandı (BOA, Vilayet Gelen-Giden Defteri, n.320,27 Z.Hicce 1280). Bu bağlamda 14 Cemaz-ül ahir 1280 (26 Kasım 1863) tarihinde padişahın iradesi ortaya çıktı (BOA, irade-i meclis-i Vâlâ,n.22470,14C.Âhir1280).

Yeni müdürden Osmanlı belgelerinde çoğunlukla “*Yemen muzafatından Zeyla nam belde müdürü*” olarak bahsediliyordu (BOA, BEO Ayniyet-i Arabistan Defteri, n.871,s.79, Şaban 1285). Zeyla, çevresindeki dağlık bölgelerdeki gümüş ve kömür madenleri ve Aden Körfezi’nin önemli iskelelerinden biri ile biliniyordu. Yine burası zeytinyağının temin edildiği bir yerdi (BOA, BEO Vilayet Gelen – Giden Defteri, n. 320, s. 257,19 C. Evvel 1283). Bu iskele ile Babülmendep arasında sahilten dört, sekiz ve on dört saat gibi farklı mesafelerde yer alan iç bölgelerdeki üç ayrı dağda yer alan kömürü teslim alması için Zeyla’ya özel bir memur gönderildi (BOA, irade-Meclis-i Vâlâ,no. 21, 17 R.Evvel 1282).

Mısır’dan 6 Şubat 1885 tarihli haberlere göre, hidivlik memurlarından Cafer Mazhar Paşa, Osmanlı bayrağını ilk defa Zeyla’dan daha güneydeki Ra’su Hafun’a dikti (BOA, YEE, 118/39, 20 R.Âhir 1302). Somali’nin büyük bir bölümünde hâkimiyet kurmayı amaçlayan bu faaliyet, Hint Okyanusu kıyısındaki Osmanlı sınırının biraz daha güneye doğru uzatıldığını göstermiştir (Kavas, 2001, s. 115). Bölgenin en kalabalık topluluğu olan Somalililer, Osmanlı Devleti adına kenti yöneten Müdür Ebubekir Shuheyemi döneminde Zeyla’ya yönelik önceki saldırılarını sürdürdüler. Müdür 1285/1868 yılında Yemen eyaletinden yardım isteyip bu saldırılardan kaçmak isteyince kendisine yüz düzensiz asker gönderildi (BOA, irade-i Dahiliye,1287,n.42184,10 Şaban 1285).

Zeyla’ya nakledilmesi ve kaldıkları süre boyunca maaşlarının 40.000 ila 50.000 kuruş arasında ödenmesi koşulunu kabul eden Ebubekir şuheyemi yönetimindeki yerlerde düzen ve güvenliği sağladıktan sonra askerleri geri gönderdi (BOA, BEO Ayniyet-i Arabistan Defteri, n.871,s. 79 şaban 1285). Orada yaklaşık iki ay kalan askerlerden toplamda yedi yüz riyallık masraf Hudeyde mutasarrıflığına nakledildi. Zeyla’dan gelen bu para, daha önce yeniden yapılmasına karar verilen bu sancak merkezindeki hükümet konağı ve cezaevi için ayrılan miktara ilave edildi. Bir yıl sonra müdür Ebubekir şuheyemi Zeyla’da güvenliğin sağlanması için yardım istediğinde, ona elli asker gönderildi ve kısa süre sonra bölgede barış hâkim oldu. Yemen eyaletinde çabaları yakından izlendi ve gelişmeler İstanbul’a bildirildi. Zeyla ileri gelenlerinden oluşan meclisteki şeyhler de İstanbul’a bir Arapça mazbata gönderdiler. Bölgelerinde düzen ve güvenliğin tesis edilmesinden duydukları memnuniyeti ve Devlet-i Aliyye’nin kendilerine gönderdiği askerler sayesinde halifeye bağlılıklarını dile getirdiler. Bu mazbata şöyleydi:

“ ... oranın sahipsiz zannıyla suret-i tasallut ve tevehhüşte bulunan bazı kabâil-i şerîrenin aklı ererek hükümetle müsâlemet ve musâfâtın akd kılındığı ve asâkir-i merkûme orada bulundukça ile ettikleri hüsn-i âmiziş ve muaşeret ve emniyet-i mahaliyye yolunda gösterdikleri himmet ahalinin bir kat daha celb-i kulûb ve invizablanna bâis olduğundan bahs edilmiş.”

Yemen eyaleti Sıhhi Meclisi ikinci başkanı Arif Bey, karantina yeri (özel yer) belirlemek için Zeyla’ya gittiğinde, yönetici Ebubekir şuheyemi ona gerekli hizmetleri sağlayarak kısa sürede görevini yapmasını sağladı. Halktan gerekli ilgiyi gören bu memur, sıhhi konular hakkında bilgi verdi. Müdür, Yemen devletini ve Zeyla’yı ziyaret eden yabancı kruvaziyer yolculara Osmanlı İmparatorluğu’na olan bağlılığını açıkça ifade etti. Arif Bey tarafından, müdürlük görevini çok iyi yaptığının farkında olması ve emeklerine uygun bir madalya ile ödüllendirilmesi istendi (BOA, irade -i Dahiliye, n.42184, 10 şaban 1287). Zeyla Yemen’e sadık kaldığı sürece valiler ve müdür Ebu Bekir şuheyemi sayesinde merkezle çok iyi ilişkiler kuruldu. Gerektiğinde müdürün istediği askerî birlikler körfezi geçerek güvenlik ve düzeni sağladıktan sonra görev yerlerine döndüler. Yemen Valisi, Zeyla’da, Ebu Bekir şuhaymi’nin “mu’teber ve mer’iyyu’l-hatır” hizmetlerinden dolayı

Mecidi madalyası ile ödüllendirilmesi konusunda ısrar etti. 11 Temmuz 1870’de Sultan Abdülaziz’in vasiyeti üzerine kendisine üçüncü derece Mecidi madalyası verildi (BOA, irade-i Dahiliye, n.42184, 11 Recep 1287).

1.2. Harar’ın Osmanlı İdaresine Girmesi

Osmanlı Devleti Yemen vilayetindeki idarecileri vasıtasıyla karşı kıyıda olup bitenden haberdar olmakta, Portekizlilerin buradaki faaliyetlerini takibe alarak gözlem altında tutmaktaydı. Harar’da yaşayan Müslümanların durumları yakından takip edilmekteydi. Portekizliler, Habeşistan Krallığı’nı kendi çıkarlarının savunucusu ve savaşçısı olarak görmekte, aralarındaki dinî birliktelik ve yakın ilişki dolayısıyla Müslümanlar ve Osmanlı Devleti’ne karşı bir itilaf meydana getirmekteydiler (BOA, Osmanlı idaresinde Sudan, n.120, 2013, s. 20). Zeyla’dan Habeşistan dağlarına kadar olan bölgenin hâkimi ve merkezi olan Harar İslâm Emirlikleri Sultanı Ahmed bin İbrahim, Portekizlilerin kışkırtması ile Müslümanlara karşı tecavüzlerini artıran Habeş Krallığı üzerine savaş ilan etmişti. Ahmed bin İbrahim 1527 yılında kısa süre içinde büyük başarı elde ederek ülkesinin topraklarını Masavva’ya kadar genişletmiştir. Bu gelişmeler üzerine Habeş Kralı Lebna Dengel, Lizbon’dan yardım talebinde bulunmuştur. Portekiz’in bu mücadeleye doğrudan dâhil olması üzerine Ahmed bin İbrahim de Yemen’deki Osmanlı idarecileri vasıtasıyla İstanbul’dan askerî yardım talebinde bulunmuştur. Bu istek kısa sürede karşılık bulmuştur. Yemen Beylerbeyi Mustafa Paşa teçhizat ve mühimmat ile birlikte Zeyla’nın tam karşısında yemen kıyılarındaki Beylül’de karaya çıkmıştır. Yerel Müslüman kuvvetleri de harekete geçiren Ahmet bin İbrahim, 1530’da Fatagar ve İfat, 1535’e kadar da Davaro, Shoa, Amhara, Lasta, eyaletleri ile Tigre topraklarını yönetimi altına almıştır (Orhonlu, 1996, s. 23-27).

1554 yılında Özdemir Paşa, İstanbul ve Mısır’dan gelen yaklaşık 10.000 kişilik bir kuvvetle Kızıldeniz’deki Savakin Adası’na, batı kıyısındaki Berbera ve Masavva limanına ulaştı. Bu yerleri Osmanlı Devleti adına ele geçirdi. 5 Temmuz 1555 tarihinde Sevvakin’de Habeş Valiliği kurularak Abdülvehhab olarak atandı (Kavas, 2006, s. 112). 1559 yılında ölen Özdemir Paşa, oğlu Osman Paşa’nın Masavva’da yaptırdığı caminin avlusundaki türbeye defnedildi (Orhonlu, 1996, s. 46). Bu ilk hâkimiyetten sonra Harar bölgesi, Yemen’e ve bazen Hicaz vilayetlerine

bağımlı hâle gelmiş, Osmanlı idari yapısında Habeş devleti ve beylerbeylik adı altında yerini aldığı dönemler olmuştur. Özdemir Paşa komutasındaki Türk askerlerinin kendilerine sağladıkları yardımlar sayesinde o dönemde Afrika’nın bu bölgesindeki Müslümanlar yok olmaktan kurtulmuş olup Harar emirliği mahalli bir güç olarak XIX. yüzyılın sonuna kadar varlığını muhafaza etmiştir (Kavas, 2006, s. 112).

Osmanlı Devleti ile Harar’ın münasebetleri Ahmed bin İbrahim’in vefatından sonra da devam etmiş ve veziri Nur İbn Mücahid kısa zamanda orduyu Türklerin de desteğiyle tekrar toparlayarak teşkilatlandırmıştır. Nur İbn. Mücahid’in Harar’a önem vermeye başladığı bir devride Habeş kralı ile yaptığı savaşı kaybedince payitaht merkezi de saldırıya uğramıştır. Buna karşılık babasının yerine Harar emiri olan Muhammed b. Nasır ülkesini dış tehlikelere karşı kuvvetlendirmeye başlamıştır. Osmanlıların bölgedeki hâkimiyetleriyle birlikte Hristiyan Habeş krallarının Avrupalı devletlerden her türlü silah ve diğer yardımları almaları engellenmeye başlanmıştır. Avrupalıların XIX. yüzyılın başlarından itibaren Afrika kıtasının farklı yerlerinde başlattıkları işgal faaliyetleri Kızıldeniz üzerinden Habeşistan topraklarına da yayıldı. Nitekim İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar bölgeye muhtelif taarruzlarda bulundular (Orhonlu, 1996, s. 172). Osmanlı Devleti ise Doğu Afrika’daki işgalcileri daha kolay engelleyebileceği için 27 Mayıs 1866’da bir fermanla Masavva’nın idaresini Mısır Hidivliği’ne havale etti. Bir sınır meselesinden dolayı Habeşistan kralı ile aralarında çıkan ihtilaf üzerine 1872’de 20.000 kişilik bir kuvvetle bölgeye sevk edilen Hidiv İsmail Paşa’nın kardeşi Hassan Paşa ve Ratib Paşa kumandasındaki Mısır ordusu Habeşistan’a savaş açtı. Mısır ordusu Harar, Berbera ve Zeyla limanlarını ele geçirdikten sonra Somali kıyılarını takip ederek Hint Okyanusu sahilindeki Ra’sü Hafun’a kadar ilerledi ve buraya Osmanlı bayrağını dikti. Bu arada İstanbul’da Harar’a bir sefer düzenlemesine karar verilince Mehmed Rauf Paşa bizzat buraya gitti ve idareye el koydu (Kavas, 2006, s. 115).

Mısır Harar ile Kızıldeniz ve Somali sahillerindeki bazı yerlerin kendisine devredilmesi karşılığında Osmanlı Devleti’ne 15.000 Osmanlı altını vergi vermeye başladı. Osmanlı Devleti adına Mısır Hidivliği’ne bağlı olarak Harar’da 1875–1887 yılları arasında bir valilik teşkilatı oluşturuldu. Hidiv Mehmed Tevfik Paşa Mısır’dan buraya asker ve erzak sevki konusunda büyük sıkıntılar çekildiğini ve Harar ile civarının

idaresinin kendileri için büyük masrafları beraberinde getirdiğini İstanbul’a bildirerek buradaki asker ve mamurlarını çekmek istedi. Asker ve sivil mamurlar çekildikten sonra Harar, Kızıldeniz sahilleri ve Somali kıyıları tekrar Yemen vilayeti vasıtasıyla doğrudan Osmanlı idaresine bırakıldı (BOA, Y.E.E.,n.118/39, 20 R.Evvel 1302). Afrika kıtasında Avrupalıların gerek ticaret yollarını kontrol altına almak gerekse sömürge politikalarını uygulamak istemeleri karşısında, Osmanlı Devleti tarafından teşkil olunan Habeş ve Harar eyaletleri, özellikle sömürgeci devletlere ve onlarla birlikte hareket eden yerel güçlere karşı Osmanlı Devleti’nin güney sınırlarında kalkan görevi görmüştür. Harar Eyaleti bu önemli konumuna rağmen, Osmanlı Devleti’nin Batı karşısında askerî ve iktisadi gerileyişi ve kendi bünyesinde yaşadığı idari sorunların yansımalarıyla yüz yüze kalmıştır. Bununla birlikte zaman zaman eyaletin teşkilat yapılmasında bazı düzenleme ve değişimlere gidilerek iyileştirme politikaları uygulanmıştır. Harar şehrine gelince Osmanlı yönetimi, burada önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Çünkü şehir Osmanlı yönetimi altına girmeden önce kargaşa içerisindeydi. Ticaret ve ziraat çok genişlemişti. Harar Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra tekrar eski canlılığına kavuştu. Kaos ve kargaşanın yerini güven, istikrar ve kentleşme aldı. Şehirde ticaret, sanayi, tarım ve eğitim gelişti. Önemli bazı bayındırlık faaliyetleri gerçekleştirildi (Abdulhalim, 1985, s. 407-408).

1.3. Berbera’nın Osmanlı İdaresine Girmesi

Berbera, Zeyla şehri gibi uzun süre Osmanlı idaresinde kalmamıştır. Bu bakımdan aralarında oldukça belirgin bir fark söz konusudur. Osmanlı Devleti Massava, Zeyla ve Sevvakin limanlarında hâkimiyet kurduktan sonra Somali’nin sahildeki limanlarının ilki olan ve sahil yolu üzerindeki Harar kentine ulaşımı sağlayan Berbera limanına odaklandı. Berbera’nın durumu Massava ve Sevvakin’den farklıydı. Bu dönemde Berbera, aşiret reisleri ile ticari anlaşmalar yaparak bölgeye nüfuz etmeye çalışan İngiliz emperyalizminin tehdidi altındaydı. Osmanlı Devleti Kızıldeniz ticaretinde önemli bir yeri olan bu limanı fiilen hâkimiyetine aldıktan sonra Mısır yönetiminden, doğu Sudan’ın geneliyle Kızıldeniz kıyılarının idaresine katkı sağlamak üzere Massava ve Berbera arasında düzenli haberleşmeyi sağlayacağı iki istasyonlu bir posta hattı kurmasını istedi (El-Kaysî, 1982, s. 111).

Aden Körfezi’nde bulunan Berbera kenti önemli bir liman ve eski bir yerleşim yeridir. Ptolemy ve Cosmas bu şehir hakkında bazı bilgiler verdi. Bölgedeki eski Arap coğrafyacılarının en iyi bildiği yer Berbera’dır. Geçmişte Aden Körfezi’ni Bahru Berbera veya el-Haliç el-Berberî olarak adlandırdıkları bu bilgilere dayanıyor. Bu ismin bölgenin İslâm öncesi yerli halkı olan Berbera veya Berabir’den geldiği düşünülmektedir. Berbera şehrinden bahseden ilk kişi, ünlü İslam âlimi Tabakatıyla bilinen siyer, tarih ve ensab alanlarında çalışan İbn Sa’d olmuştur (ö. 230/845). Ancak eserlerinde şehrin tarihi hakkında çok az bilgi vardır. Berbera XIV. yüzyılda bölgede kurulan Adal / Zeyla Krallığı’nın bir parçasıdır (Hartman, 1997, s. 524-525). Adal’ın en önemli limanlarından biri olan Berbera, 1518’de ağır hasar gördü. Berbera’ya saldıran Portekizli denizci Antonio de Saldanha’dır. Bunlardan dördü büyük, altısının çeşitli büyüklükte gemi filosu vardı ve bu gemiler Berbera’yı tahrip etti (Özbaran, 2013, s. 150).

Osmanlı İmparatorluğu’ndan önce Kızıldeniz sahili Mısırlı Memlûklerin egemenliği altındaydı. Memlûkler, Portekiz tehlikesinin güçlenmesi nedeniyle 1506 yılında Sevvakin’i işgal etmiş ve bölgedeki en büyük Memlûk garnizonunu yerleştirmişlerdir (Ivanov, 2013, s. 139). 1521 yılında çıkan bir rivayete göre, Kızıldeniz kıyısındaki tüm Afrika kıyıları Berbera, Hadramut, Aden, Mukalla ve Maskat ile birlikte tamamen Osmanlı egemenliği altındaydı. Yavuz Sultan Selim Mısır’ı fethettiğinde Kızıldeniz egemenliği ve Hindistan yolu ilk kez Osmanlıların eline geçti. Böylece Berbera dâhil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyeti Kuzey Somali’ye ulaştı. Ancak Portekizliler savaşmak için bir rakip olarak yola çıktılar. Portekizliler, Osmanlı İmparatorluğu bölgeye hâkim olmadan önce nüfuzlarını artırmıştı. Ancak, 1517’den 1523’e kadar Portekizliler, Kızıldeniz’deki birçok önemli noktayı terk etmek zorunda kaldılar (Dames, 1921, s. 4-5). Osmanlı Devleti Somali’de, özellikle Kuzey Somali’de çok aktif olmasa da Yemen’e hâkim oldu. Portekizlilerin bölgeden çekilmesinden sonra bu bölge bir anlamda Osmanlı kontrolüne geçti. Masavva ve çevresine kadar uzanan bu arazi, D’Anville tarafından 1749 yılında hazırlanan bir haritada Osmanlı sınırları içinde gösterildi (Rawson, 1885, s. 99). Osmanlı Devleti, Galla tarafından Berbera’ya saldırılar başlayınca Hidiv İsmail Paşa’dan yardım istedi. Mehmed Rauf Paşa komutasındaki Mısır ordusu önce Zeyla ve Berbera’yı ele geçirdi. Sonra Somali sahilini takip etti, Ras

Hafun'a geldi ve buraya Osmanlı bayrağını dikti. Osmanlı bayrağını Ras Hafun’a diken Cafer Mazhar Paşa’dır (Tandoğan, 2013, s. 68).

XIX. yüzyılın başında Mehmed Ali Paşa ve Mısır kuvvetleri Kuzey Somali’ye kadar yaklaşma fırsatı buldu. Bu dönemde Mısır kuvvetlerinin temel endişesi Sudan’dı. 1822’de Sudan, Osmanlı Sultanı adına Mehmed Ali Paşa’nın oğlu İsmail Paşa tarafından ele geçirildi. Sudan seferinde Lazoğlu Mehmed Bey de İsmail Paşa’ya yardım etmekle görevlendirildi. Sefer sonunda Sudan lideri Mısır’a gelerek Mehmed Ali Paşa’dan merhamet istemek zorunda kaldı. Sudan’ın en önemli özelliği köle sağlamadaki avantajlarıdır. Ancak Mehmed Ali Paşa ve Mısır kuvvetlerinin Sudan’a yayılması kalıcı olmadı. Bölgede sık sık sorunlar yaşandı. Mısır’ın Habeşistan’a saldırıları Temmuz 1862’de Said Paşa tarafından yeniden başlatıldı ve Musa Hamdi Paşa komutasındaki Mısır birlikleri ülkeye yayıldı. Ancak istenilen sonuca ulaşamadığında geri çekildiler (Yahya ve Nesri, 1981, s. 121). Sultan Abdülaziz’in 12 Muharrem 1283 (27 Mayıs 1866) tarihli fermanı ile Sevvakin ve Masavva kaymakamlıkları Mısır’a bağlanmıştır. Bu iki önemli iskele için İsmail Paşa yılda 70.000 kese (350.000 Osmanlı altını) vergiyi ödemeyi kabul etti. Bu arada 1841’de Mehmed Ali Paşa’ya verilen 18.000 kişilik ordunun büyüklüğü 30.000’e çıkarıldı. Yemen vilayetindeki bu yerlerin yönetiminin Mısır’a taşınmasının bir an önce gerçekleştirilmesi imkânsızdı. Bu nedenle 1865 yılından itibaren sahillerdeki iskeleler padişahın fermanıyla Mısır Hidivine bırakılırken, güneydeki diğer iskeleler yaklaşık on yıl ertelendi. Zeyla’nın Mısır tarafından idaresi padişahın armağanı olarak bir ayrıcalık yarattığı için hidivlik fermanına dâhil edilmedi. Dört yıl geçmesine rağmen bu konuda yeni bir irade ortaya çıkmamış ve fermana belirtilen vergi miktarı kesinleşmemiştir. Bu nedenle Mısır askerleri 1867’de Berbera’ya çıkmalarına rağmen 1875’te Zeyla’ya ayak bastılar (Orhonlu, 1996, s. 119-120).

XVI. yüzyıldan önce Zeyla, Kuzey Somali bölgesinin önde gelen merkeziydi. Ancak daha sonra merkez bölge içerisinde bulunan Harar’a kaymıştır. Daha sonra Zeyla Yemen’e bağlanarak Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası oldu. 1874-1875’te Mısır, Osmanlı İmparatorluğu’nun bir fermanı ile Tacura, Bulhar, Berbera ve Harar’ı ele geçirdi ancak 1884-1885’te tüm Mısır birlikleri bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Bu arada İngiltere, Kızıldeniz’den geçen deniz yollarının güvenliği ve Aden’e et tedariği gibi nedenlerle Berbera, Bulhar ve

Zeyla’yı ele geçirdi. Buna rağmen İngilizler, Zeyla’nın ve Osmanlı İmparatorluğunun sembolik varlığını bir süre hoşgördüler (Şelebi, 2000, s. 333). 12 Ocak 1884’te Fazıl Paşa, Süveyş’ten Babü'l-Mendepe’ye, Babü'l-Mendepe’den Ra’asir’e kadar tüm halkın Müslüman olduğuna dair İstanbul’a bir muhtıra gönderdi. Muhtıraya göre bu sayılan yerlerin Mısır yönetimi altında olduklarını bildirdi. Ancak Mısır’da deniz kuvveti olmadığı için küçük karakol vapurları dışında Sevvakin, Masavva ve Berbera civarında ikamet etmek üzere Kızıldeniz’e üç feribot gönderilmesi uygun olacağını beyan etmektedir. Ayrıca bu vapurların orada ikamet etmesini gerekli görmektedir (Muhammed, 2008, s. 99).

Mısır’ın gücü Kuzey Somali ve Kızıldeniz çevresinde azalmaya başlayınca İngiltere bölgeye olan ilgisini artırdı. Mısır’ın rekabet nedeniyle gerilemesi ile Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki hâkimiyetini yeniden sağlamak için adımlar attı. Bu doğrultuda bölgeden Osmanlı’ya da talepler geliyordu. İngiltere Berbera’ya yerleşmek istediğinde bu durum Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında soruna neden oldu. İngiltere’nin bu girişimine karşı Londra’daki Osmanlı büyükelçisine gönderilecek telgraf şu şekilde oluşturuldu:

“İngiltere hükümeti ile hidivlik arasında imzalanan 7 Eylül 1877 tarihli mukavele ile İngiltere, padişahın Somali üzerindeki hukuk-ı hükümrânisini tasdik etmiştir. Bu hukuk-ı hükümrânî içine Berbera isimli yer de dâhildir. Diğer taraftan sabık Hidiv İsmail Paşa, ülkesini dolaşırken Berbera’ya da gelmiş ve burada padişahın hukukunu ve Berbera’nın Osmanlı livası olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır. Zaten Babiali de İngiltere elçiliğinin bu meseleye dair tebligatına cevaben, Ağustos 1879’da hidivlik makamına Berbera’ya herhangi bir ecnebi devletin yerleşmesini men etmesini istemiştir. Bu noktadan hareketle Somali arazisinde bulunan Berbera Osmanlı Devleti’nin mülküdür. Bu durumun aynen Lord Granville’e bildirilmesi istenmektedir” (Moore-Harell, 1998).

Konunun önemi onu ciddiye almayı gerekli kıldı. Berbera’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun emrinde olduğuna dair bir bilgi olmadığı için Meclis-i Vükela, Yemen vilayeti ve gizliliği hakkında soru sormaya karar verdi. Berbera aleyhindeki iddianın deliline ilişkin Londra

Büyükelçiliği’ne yazıldığı düşünölen telgraf için iki taslaktan birinin seçilmesine karar verildi (Moore-Harell, 1998). Osmanlı Devleti’nin bölgede güç kazanmasını istemeyen İngiltere, Mısır’ı gizliden destekleyerek güçlendirmeye çalıştı. Mısır 1877’de İngiltere ile bir sözleşme imzalamışsa da bu sözleşme Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmamıştı. Çünkü Mısır Hidiv’in İngiliz hükümeti ile Afrika kıtasının güney kıyılarında ticaret yapmak üzere yaptığı bu sözleşme, İngiltere’nin Berbera’dan Ras Hafun’a kadar bölgede ticaret yapmasına olanak tanımıştır (Tandoğan, 2013, s. 147).

İngiltere’nin Berbera hakkındaki iddiaları devam ederken, Osmanlı İmparatorluğu Londra Büyükelçiliği aracılığıyla İngiliz devlet adamlarına haklılığını ispat etmeye çalıştı. Bu bağlamda 3 Ekim 1884 tarihinde gönderilecek bir telgrafın hazırlanmasında şu noktalara değinilmiştir:

“Osmanlı Devleti, Berbera Limanı üzerine Lord Granville’in gönderdiği cevaptan memnun olmamıştır. Bunun Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki dostluğa da uygun düşmediği kanaatindedir. Osmanlı Devleti, Berbera dâhil Somali arazisinin Osmanlı mülkü olduğu üzerinde ısrar ediyor. Bu arazide ahali, Osmanlı Devleti ve padişah-halifeye yakındır, buna karşılık Osmanlı Devleti de burayı bir livası olarak görür. Bu duruma da şimdiye kadar hiç kimse itiraz etmemiştir. Mevcut vasiyet İngiltere’nin de malumu olup asla itiraz edilmemiştir. Zaten İngiltere kabinesi de daha evvel Osmanlı Devleti’nin bölgeye asker sevk etmesi üzerine beyanda bulunmuştur. İngiltere hükümeti meseleyi etraflıca tetkik ettiği takdirde bu duruma kendisi de hak verecektir” (Akalin, 2014, s. 1-35).

Lord Granville’in gönderdiği cevap Osmanlı İmparatorluğu’nu tatmin etmedi. Bunun üzerine Londra elçisinin verdiği cevap revize edildi:

“Berbera Limanı’na dair Lord Granville’in gönderdiği cevap iki devlet arasındaki dostluğa uygun değildir. Filvaki Berbera Limanı’nın içinde bulunduğu Somali arazisi üzerindeki Hidiv’in yetkileri ve bunun müsaadesi Babuâli tarafından verilmiştir. Mısır buraları aldığıında bu

yerler Osmanlı toprakları idi. Bu durum 2 Ağustos 1879’da gönderilen evrakta da yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin bu topraklar üzerindeki hukuku 7 Eylül 1877 tarihli hidivlik ile İngiltere arasında akit olunan mukaveleden daha eskidir. Yine İngiltere hükümeti bundan yedi sene önce Osmanlı Devleti’nin Somali üzerindeki hak ve hukukunu tasdik etmişti. Ayrıca hidivlik ile İngiltere arasında akit olunan mukavele Osmanlı Devleti tarafından tanınmamıştır. Bu yüzden bu mukavelenin tamamlanmamış olması Osmanlı Devleti’nin hukukuna hâlel getirmez. Osmanlı Devleti İngiltere’nin bu meseleyi etraflıca inceleyeceğini ve Osmanlı Devleti’nin bölge üzerindeki zaman ve hüküm ile sakat olmayan hakkını teslim edeceğini ümit etmektedir” (Akalin, 2014, s. 19).

Söz konusu sözleşme, Mısır Hidiv’i ile İngiltere arasında 7 Eylül 1877’de imzalandı. Çarpıcı nokta, sözleşmenin beşinci maddesinde Somali kıyılarının hiçbir kısmının yabancılara bırakılamayacağını İngiltere tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Ancak Lord Granville, Osmanlı Devleti’nin onayından sonra anlaşmanın geçerli olacağını açıkladı ancak Mısır ile İngiltere arasındaki 7 Eylül 1877 tarihli anlaşmanın Osmanlı Devleti tarafından onaylanmadığı için geçerli olmayacağını söyledi. Yine Osmanlı Devleti bu sözleşmeyi onaylamadığı için Osmanlı Devleti’nin Somali sahili ile ilgili iddiaları kabul edilemez demektedir. Sonuç olarak Berbera, Osmanlı Devleti’nin tüm itiraz ve çabalarına rağmen 1884’te İngilizler tarafından ele geçirildi (Mâh, 1981, s. 200). Ancak İngilizler Berbera ve Zeyla’yı geçici olarak işgal ettiklerini açıkladı. Ancak bu işgalin geçici olmadığı ve sonucun aynı olduğu açıktı.

Sonraki dönemde Osmanlı Devleti Berbera ve Kuzey Somali ile ilgili gelişmeleri yakından takip etti. Bu yöndeki girişimlerden biri de Osmanlı Devleti Bombay Şehbenderlik’in 16 Kasım 1888 tarihinde Somali Aşiretinden Şeyh Ali’nin Berbera’daki İngiliz saldırısı ile ilgili raporunun sunulmasıdır (Akalin, 2014, s. 22). Osmanlı İmparatorluğu Almanya ile Birinci Dünya Savaşı’na girerken, Abyssinia Kralı Lij Yasu’yu saflarına çekmek için Berbera’dan Bulhar’a 120 km’lik sahil şeridi vermeyi kabul etti. Ancak İngilizler ve Fransızlar bu gelişme için

harekete geçerek zaten Müslüman olduğunu gizlemeyen ve Osmanlı İmparatorluğu ile dostluğu ile tanınan kralı tahttan indirdiler (Rinehard, 1982, s. 27-30).

1.4. Zeyla Vergisi

1849’da Kıbrıslı Tevfik Paşa tarafından Yemen’de idarenin yeniden kurulması sırasında Berbera ve Zeyla rıhtımları, Hudeyde’ye bağılı bir müdürlüğe dönüştürüldü. Devlete bağılı her idari birim gibi burası da Yemen Mal Sandığı’na bir miktar vergi ödemekle yükümlü yapıldı. Ancak bu vergi “*seneviyye veyahut mâl-ı gümrük ve rûsûmât-ı sâire hükküm ve nâmında olmayıp*” miktarı belirlenemeyen ve “bac” adı verilen sadece ruğan yağından, zenci esir ticaretinden ve Habeş mallarının gemilere yüklenmeleri esnasında alınmaktaydı. Bu müdürlükte ikamet eden nüfus, önceden belirlenmiş bir vergi ödemek zorunda değildi. Habeş ülkesine yakınlığı nedeniyle buradaki Osmanlı idaresinin konumu dikkate alınarak sürdürölmesi gerekiyordu. Eyaletin her yerinde olduğı gibi Zeyla’da da siyah köle ticareti padişahın emriyle yasaklanınca, geliri önemli ölçüde azaldı. Bu açığın kapatılabilmesi için Habeş malı üzerindeki verginin mal üzerindeki verginin artırılarak kırılmaması ve kişilerin yıllara göre ödemesi gereken vergi miktarı şu şekilde belirlenmiştir (BOA,irade-Meclis-i Vâlâ,n.22470,25 Şevval 1279).

Tablo 1. Zeyla vergisi miktarları

1266	- 1269 (1850 – 1853)	500 riyal
1270	(1854)	600 riyal
1271	(1855)	1.000 riyal
1272	(1856)	1.800 riyal
1273	(1857)	2.000 riyal
1274	– 1277 (1858 – 1861)	3.000 riyal

Zeyla’nın “*bedel-i maktu’ı*” 1853 yılında Maliye Bakanlığının gelir muhasebesi hesaplarında 500 riyal olarak kaydedilmiş olmasına rağmen 1854’ten beri herhangi bir kayıt bulunamadı. Aslında Yemen

valisinin gönderdiği raporda 1854-1861 yılları arasında bu iskelenin gelirinin bilinmediğini belirtmesiyle anlaşılmıştı. Varidat Muhasebesi, Yemen valisinin 1863 yılında gönderdiği bir mektupta, Zeyla’nın da diğeri Yemen gümrüğünden olduğunu göstermiş ancak bu iskeleye ait kayıt bulunmamaktadır. “Bac” zaten buradaki ticaret mallarından alınmıştı. Diğeri gümrüklere gitmesine izin verilen gemilere yüklenen mallar için varış limanlarında gümrük vergisi tahsil edilmekteydi (BAO,irade-Meclis-i Vâlâ,n.22470, 16 Safer 1280 tarihli Varidat Muhasebesi yazısı.).

1.5. Somali’de Osmanlı Reformları

Osmanlı yönetimi Somali’deki reform politikalarına, özellikle Harar bölgesinde güvenliğı sağlamaya, Somaliler ile Gala kabileleri arasındaki savaşları sona erdirmekle başladı. Sonra medreseler kurarak doğru İslâm öğretilerinin bölgede yayılmasını hedefledi. Bunun yanı sıra Osmanlı yönetimi, çabalarını imara ve kalkınmaya yönlendirdi. Somali’deki Osmanlı yönetimi ülkenin kaynaklarını sömürmek, nüfusu ve üretimi minimize etmek gibi yabancı şirketlere hizmet eden Avrupa sömürgeciliğinin aksine bölge halkının sosyo-kültürel gelişmesini ve çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermeyi hedeflemekteydi. Zira Osmanlı Devleti’nin, Somali’deki her düzey görevlerine verdiği talimatlar, halkın ihtiyaçlarını araştırmaya ve ülkenin kalkınmasına yönelik çalışmalar yapmalarına yönelikti. Berbera şehrine Dubar bölgesinden su getirmek için Osmanlı yönetimi tarafından mühendisler gönderildi. Bu mühendisler şehre temiz su sağlayabilmek için büyük çaba gösterdiler. Bunu gerçekleştirmek için de öncelikle su kaynaklarını ve eski kanalları incelediler. İç bölgelerin detaylı haritalarını çizdiler ve yeni su kanalları inşa etmek için çalışmalar yaptılar. Devlet, bu proje için gereken malzemeleri ve boruları gönderdi. Mühendisler, sahilden on iki kilometre uzaklıkta olan Dubar bölgesinden temiz suyu şehre ulaştırmayı başardılar. Sonra şehrin camisine, idare binalarına, gümrük bürosuna ve hastanesine su kanallarını getirdiler. Ayrıca yüksek hava sıcaklığı nedeniyle kaynaktan çıkar çıkmaz hızla ısınan suyu serin tutabilmek için camiye, devlet dairesine, gümrük bürosuna ve hastaneye yakın su depoları inşa ettiler. Bu proje 21 Haziran 1876 tarihinde tamamlandı ve çalışmalar sadece altmış dokuz gün sürdü (Abdulhalim, 1985, s. 405-406). Osmanlı Devleti, Berbera limanını gemilerin daha rahat bir şekilde

demir atabilmesi için geliştirdi. Gemilere yol göstermek üzere deniz feneri inşa etti. Limanda gemi hareketini kolaylaştırmak için uzunluğu 80 metre, genişliği ise 8 metre olan yeni bir iskele inşa etti. Bu arada limanın diğer bütün eksikliklerini de tamamladı. Berbera şehrinde ticaretin canlanması, güvenliğin sağlanması ve yolların açılması bu reformların gerçekleşmesinin bir sonucuydu. Osmanlı idaresi, tacirleri Berbera şehrine gelip ticaret yapmaları için teşvik etti. Ayrıca devlet, Berbera ve Zeyla bölgelerine mal getiren tüccar gümrük vergisi muafiyeti tanıdı (Yahya ve Nesri, 1981, s. 132).

Berbera ve Zeyla’da halkın din ve adalet konularındaki sıkıntılarını gidermek için Osmanlı Devleti, halkın adetlerini ve geleneklerini bilen müftü ve kadı tayin etti (El-Cemel, 1982, s. 121). Bunun yanında Osmanlı Devleti mallar ve hammaddeler için depolar yaptı. Cami, hastane, karakol ve hükümet binaları inşa etti. Ayrıca Devlet, vatandaşların sağlığı için biri Berbera, diğerisi ise Dubara şehrinde görev yapmak üzere iki doktor tayin etti. Berbera şehrinde bulunan hastane elli yatak kapasitesindeydi. Her iki hastanede öncelikle tayin edilen doktorlar ve bunlara ek olarak da donanmanın doktorları görev yapıyorlardı. İlerleyen zaman içerisinde Osmanlı Devleti, Somali halkından da doktorlar yetiştirerek o hastanelere tayin etti. Zira Somali halkı yabancı doktorlara çoğu defa yeterince güvenmemekteydi. Osmanlı yönetiminin ihtimam gösterdiği bir diğer konu ise yolların emniyetinin sağlanmasıydı. Devlet Berbera ve Bulhar arasındaki yolların güvenliğini sağlamak amacıyla Berbera etrafındaki kabile şeflerine ve halk liderlerine maaş bağlamıştı. Ayrıca Berbera’nın güvenliğini sağlamak için askerî güç oluşturmuş ve yabancıların burada yerleşmelerini teşvik etmek amacıyla onlara arazi tahsis etmişti. Yalnız bunun için bir şart vardı: Bu da Somali halkı gibi devletin emirlerine ve kanunlarına itaat etmeleriydi (Yahya ve Nesri, 1981, s. 90-91).

Osmanlı yönetimi, Bulhar limanına deniz feneri ve gelen malların ihracatıyla ilgilenen bir gümrük dairesi kurdu ve bunun için yeni binalar inşa etti. Bununla birlikte Osmanlı memurları Bulhar’da sık sık görülen kum fırtınaları nedeniyle sürekli olarak burada kalamıyorlardı. Bu nedenle sonbahar mevsiminde Berbera şehrine taşınıyorlardı. Osmanlıların uyguladığı güvenlik siyaseti ve reformlar sonucu göçebe olarak yaşayan halkın Berbera şehrine taşınması ve orada daimî olarak ikamet etmesi sağlandı. Binaenaleyh Osmanlı Devleti Berbera şehrinde

yeni konutlar ve ticarethaneler inşa etti (Abdulhalim, 1985, s. 406). Osmanlı Devleti, Zeyla şehrini sınırları içerisine almasıyla buranın imarı, kalkınması ve şehir halkının refaha kavuşması için büyük çabalar harcamıştır. Kendisine tabi Mısır yönetimi de Zeyla şehriyle Süveyş Kanalı arasındaki ulaşımı kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bunun için özel bir vapur tahsis ederek Berbera’dan Zeyla şehrine ve Zeyla’dan Aden şehrine iki haftada bir gidip gelen posta hattını oluşturmuştur. Söz konusu vapur, Berbera ve Zeyla şehirlerinden giden postayı, Aden şehrine ulaştırmak için Doğu Şirketi vapurlarıyla Mısır’a getirmekteydi ve daha sonra bu vapur Mısır’dan gelen postayı Berbera ve Zeyla şehirlerine ulaştırmaktaydı (Yahya ve Nesri, 1981, s. 142).

Osmanlı Devleti’nin bu şehirler arasında tesis ettiği düzenli deniz taşımacılığı, bölgede güvenliğin ve ticaretin artmasını sağladı. Bu gelişmeleri kentleşmenin ve ziyaretçilerin yüksek oranlara ulaşması takip etti. Böylece şehir halkı dış dünyayla sürekli irtibat tesis etmiş oldu. Yönetim, Zeyla şehrine ulaşınca iç bölge limanı olan ve körfez üzerinde yer alan Tajura limanını buraya bağladı. Hükûmet, bir taraftan Tajura limanında güvenliğini artırmaya çalışırken, diğer taraftan da hizmetin gerektiği yeni binalar inşa etmekteydi. İçme ve sulama için gereken suyu temin etmek amacıyla kuyular kazdırdı. Sonra da hükûmet, Tajura limanını korumak amacıyla özellikle iskeleye yakın surlar inşa etti. Ayrıca savaş gemileri ve liman arasındaki iletişimi kolaylaştırmak ve garnizon şeklindeki surları korumak için toplam 40 kişiden oluşan bir askerî kuvvet oluşturdu (El-Kaysî, 1982, s. 122).

Osmanlı yönetimi, Harar şehri ile ilgili olarak da büyük çabalar gösterdi. Osmanlı Devleti Harar’ı kontrolüne almadan önce şehirde kargaşa hâkimdi. Ticaret ve ziraat çok zarar görmüştü. Fakat şehir Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra tekrar canlandı. Kaos ve kargaşanın yerini güven, istikrar ve kentleşme aldı. Şehirde ticaret, sanayi, tarım ve eğitim gelişti. Ayrıca hastane inşa edildi. Su boruları döşendi ve düzen sağlandı. Geniş çapta tarıma elverişli toprakların ihmal edildiğini gören Osmanlı Devleti, bu alana büyük ilgi göstererek Harar şehrinin ekonomik düzeyini yükseltmek için çalıştı. Bu bağlamda Rauf Paşa şehir halkına mesken ve ticarethane kurmaları için arsalar dağıttı. Somalilileri tarıma teşvik etmek için hammaddesi tarıma dayanan kumaş dağıtıyor, bunun yanında istedikleri tarım ürününü ekmeleri yolunda onları teşvik ediyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti, halkın daha iyi ve

verimli tarım yöntemlerini öğrenmeleri için Hindistan’dan kahve ve tarım uzmanları getirtmiştir. Böylece tarım alanları genişleyerek kahve ve pamuk ziraatı gelişmiştir. Bunun yanında Mısırlılar üzüm, badem, portakal, limon, şeftali, kayısı, muz gibi meyve ve sebze ekimine önem verdiler. Bunlara ek olarak da buğday, arpa, şeker kamışı, patates gibi tarım ürünlerinin ekilmesini başlattılar. Ayrıca Osmanlı yönetimi, Harar şehrinde özellikle kumaş dokumacılığı, tekstil sanayi ve kolları ile yerel sanayi kollarını teşvik etti. Bu arada halka örnek olmak için vali ve üst düzey görevliler, yerel kumaşlardan yapılan kıyafetleri giyip halkı da yerli üretimde yapılan kıyafetleri giymeye teşvik ediyorlardı. Böylece tekstil sanayii öyle gelişti ki Sudan’a üretim fazlası kumaş ihracatına başladı (Abdulhalim, 1985, s. 407-408).

Osmanlı yönetimi için yolların güvenliğini sağlamak önemliydi. Bu amaçla Harar, Zeyla ve Şava yollarının kesiştiği noktada Geldese şehrini kurdu. Bunun sonucu olarak bu bölgelerde ticaretin yayılması sağlanarak bölgenin ekonomisi canlandırıldı. Osmanlı Devleti sadece Harar, Zeyla ve Berbera arasındaki yolların güvenliğini sağlamakla da kalmadı. Berbera, Zeyla ve Aden arasında gemilerle yolcu ve posta taşımacılığı hizmetini de düzenledi (Sâlim, 1965, s. 46). Osmanlı döneminde bölgede gerçekleştirilen reformlar yukarıda sayılanlarla sınırlı kalmamıştır. Osmanlılar, Somali’de bilimsel aktiviteler de yapmışlardır. Buna örnek olarak Osmanlı mühendisleri ve subaylarının, birçok bölgeyi keşfedip o bölgelerin detaylı haritalarını çizmiş olmalarını gösterebiliriz. Ayrıca Zeyla, Harar ve Berbera arasındaki bölgelerin ve Tajura ile AUSA Gölü arasındaki bölgelerin mükemmel haritalarını çizdiler. Harar, Raas Gerdefudi, Kismayo gibi şehirlerin detaylı haritalarını hazırladılar ve Juba Nehri’ni keşfettiler. Osmanlı yönetimi bütün bu başarıları kısa bir süre içerisinde tamamlarken daha sonra gelen ve çok daha uzun süre kalan Avrupalı sömürgeci yönetimler Somali’de bulduklarının üzerine neredeyse hiçbir şey ilave etmemişlerdir².

2. Somali’de Mısır Egemenliği

Süveyş Kanalı’nın Kasım 1869’da açılmasından sonra Hint ticaret yolları üzerinde Kızıldeniz’in önemi daha da artmıştır. Bu ticaret

² Bu bilgiler bizzat tarafımızdan bölgeyi ziyaretimiz sırasında yerli halkın yaşlılarından edinilmiştir.

yollarını ele geçirmeye çalışan Avrupalı işgalci devletler uluslararası sulara hâkim devletlerle çatışmaya girmişlerdir. Mısır, Mehmed Ali Paşa zamanından beri İslâm devletlerinin bu su yoluna hâkim olmasını istiyordu. Bunu sağlayabilmek için ise yabancı müdahalesinin veya dış saldırıların engellenmesi, İslâm birliğinin kurulması gerekiyordu. Nil havzası, Kızıldeniz ve Somali’ye bakan Kuzeydoğu Afrika ülkelerinde İslâm birliğini kurma girişimi özellikle İsmail Paşa zamanında gün yüzüne çıktı. Bu İslâm dini, kardeşlik, vatan, ırk birliği, kültürel dil, sosyal-ekonomik bağlar ve İslâm kültürü gibi ortak değerlere dayanabilirdi.

2.1. Zeyla’nın Mısır’a Bağlanması

1863’te Hidiv olan İsmail Paşa, Afrika kıtasında yeni topraklar elde etmek için büyük çaba sarf etti ve Mısır Sudan’ı ile yakından ilgilenmeye başladı. 16 yıllık hidivlik döneminde Mısır’ın yanı sıra Sudan’da da önemli gelişmeler yaşandı. Hidiv İsmail Paşa ayrıca Osmanlı Devleti ile yakın ilişkileri nedeniyle Kızıldeniz’in batı kıyılarının idaresinin kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz’in 27 Mayıs 1866 tarihli fermanı ile Yemen veya Hicaz vilayetlerinin asırlarca yönettiği Sevvakin ve Masavva kaymakamlıkları ona bağlamıştır. Bu iki önemli iskele için yılda 70.000 kese (350.000 Osmanlı altını) ödemeyi kabul etti. 1841’de bile Mehmed Ali Paşa’ya verilen 18.000 kişilik ordu 30.000 askere çıkarıldı. Artık Zeyla ve çevresini verme zamanı gelmişti. Nitekim bu yerler gelecekteki bir vergi karşılığında İsmail Paşa’ya verilmiştir (Muhsin, 1894, s. 307-308). 1 Haziran 1875 tarihli ferman ile bu miktar 15.000 Osmanlı altını (13.365 Mısır altını) olarak belirlendi. Hidiv İsmail Paşa döneminde Mısır idari olarak üç farklı bölgede 23 müdürlüğe ayrıldı: Aşağı Mısır, Yukarı Mısır (Said) ve Sudan, toplamda sekiz muhafız, Kızıldeniz kıyısında dördü, Akdeniz kıyısında üç ve Kahire olmak üzere idari yapılara ayrıldı. Kızıldeniz muhafızları Said, Sevvakin, Masavva ve Zeyla’dan yönetildi. Zeyla muhafızlarının en güney noktasındaki sınırları, Zengibar Sultanlığı sınırına kadar uzanıyordu. Zeyla şehir merkezinin nüfusu o yıllarda 1.500 civarındaydı. Limanı sığ olduğu için 20 tonluk gemiler bile bir buçuk kilometre ötede demirlemek zorunda kaldı (Muhsin, 1894, s. 188-202). Zeyla’nın Mısır tarafından idaresi Osmanlı padişahına armağan olarak bir ayrıcalık yarattığı için hidivlik fermanına dâhil edilmedi. Bu konuda yeni

bir irade olmamasının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen feragatnamede belirtilen vergi miktarı kesinleşmemiştir. Bu nedenle Mısır askerleri 1867’de Berbera’ya inmiş olsalar da Zeyla’ya ancak 1875’te ayakbastılar. Bu yerin devrine ilişkin belge son durumu kısaca şöyle açıkladı:

“Hudeyde sancağına merbut olup Afrika sevhilinde müfrez bir halde bulunan Zeyla İskelesinin daha ziyade istifade edilebilecek mertebeye getirilmesi lazım geldiğine binaen hüsn-i süretle arsasının Hidiv-i Mısır fehamedlü devletlü Paşa hazretleri uhdesine ve bunun için senevî tertip olunan 15.000 altın yani 3.000 kesenin maliye hazinesine te’diye ve ifâsı müteallık buyurulan irade-i seniyye-i cenab-i padişahi iktiza-yı alisinden bulunmuş.”
(Kavas, 2001, s. 189-190).

Kızıldeniz kıyısındaki en önemli iskelelerden biri olan Zeyla, 1875 yılına kadar Yemen vilayetine bağlı kalırken, diğerleri Mısır’a veya Hicaz eyaletine bağlıydı. Aslında Hidiv bu yerlerin yönetimini devralmasına rağmen, başlangıçta en ileri noktalara gidememiştir. Ancak 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla birlikte Kızıldeniz’in tarihî limanları ve iskeleleri de Avrupa devletlerinin ilgisini çekmiştir. İngiltere, Mısır’ın bölgede etkili olmasını sağlayacak bir politika geliştirerek Mısır’ın bölgeyi ele geçirmesi konusunda ısrar ediyordu. Sultan Abdülaziz’in rızasını alan Hidiv İsmail Paşa, önce Rauf Paşa komutasında gönderdiği askerleri 1875 yılında Zeyla’ya yerleştirdikten sonra Harar’a ilerlemelerine izin verdi. Hidiv İsmail Paşa, kendisine teslim edilen Somali sınırları içinde Berbera Limanı’nı çok para harcayarak ve Harar Nehri’nin kaynağına Osmanlı bayrakları dikerek inşa etti. Son olarak, Osmanlı Devleti’nin emri doğrultusunda Somali sahilinde Hint Okyanusu kıyısındaki Re’sül-Hafun iskelesine Osmanlı bayrağının yeniden dikildiği haberi İstanbul’a iletildi. Ayrıca 1875’te Mısır hidivine nakledilen Zeyla’nın yöre halkından atanan bir memur tarafından idare edileceği 19 Temmuz 1875’te Yemen valiliğine bildirildi (BOA, Mühimme-i Mısır Defteri, n.15, S.83, 25 Receb 1295).

Müdür Ebubekir Şuhaymi, Zeyla’nın her yıl belli bir miktar vergi toplanan Mısır’a nakline rıza göstermedi. Çünkü buranın Yemen vilayetinin bir parçası olarak kalmasını istedi. Sultan Abdülaziz’in emri üzerine Yemen’den özel memurlar ve zabıtlar sevk edildi ve yönetici

transfer konusunda ikna edildi. Mısır tarafından kendisine pařa unvanı verilmiş ve buranın valisi tayin edilmiştir. Harar, Berbera ve Bulhar ona bağlıydı (BOA, Mümtaze-Kalem-iMısır,3-A/7,17Recep 1300). 19 Aėustos 1879’da II. Abdülhamid’in vasiyetinin ortaya çıktığı döneme ilişkin Zeyla vergisi ve gizliliğe ait olduğuna dair belgeler incelendiğinde buranın Osmanlı Devleti’nin bir parçası olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hatta hiç kimsenin ayrıcalığına sahip olmadığı görölüyor. Kısaca Somali, gelecekte miktarı padişahın emriyle belirlenecek bir vergi karşılığında basit ve gećici olarak hıdivlik idaresine bırakıldı. İngilizler, Kızıldeniz kıyısındaki iskelelerdeki gemilerde %8 gümrük vergisini %5’te tutmak istedi. Somali ve benzer lokasyonlara sahip diğer bölgeler ile ilgili olarak aşağıdaki beř nokta sorulmuştur:

1. Osmanlı İmparatorluėu genelinde uygulanan %8 gümrük vergisi Somali için de gećerliydi.
2. Somali İstanbul’dan uzak olduğu için doğrudan idareye götürölmek maliyetli göröndü. Devletin mevcut işgalleri nedeniyle karadan ve denizden korunması zor olacağından uygun bir zamana kadar özel bir taviz verilmeden gećici olarak hıdivliğe devredildi. Somali’nin Osmanlı topraklarında olduğunu göstermek için İstanbul’a teslim edilmek üzere bir kaymakam atanacak ve her yıl diğer gelirlerle birlikte bir miktar vergi toplanacaktı.
3. İngiliz büyükelćiliėi yalnızca gümrük vergisinin miktarını izleyecek ve diğer konulara Osmanlı İmparatorluğu karar verecektir.
4. Somali Mısır’a transfer edildiğinde, gećerlilik süresi üç veya beř yıl ile sınırlıydı.
5. Somali’nin idaresi ile ilgili olarak “Vilayet Nizamname-i Umumîsine” göre hareket edilecektir. Bu yerin kendine özgü kuralları ve halkın mizacı göz önüne alındığında bazı maddeler değiştirilip ıslah edilecek ve Mısır aslında padişahın emirlerini yerine getirecekti (BOA, YEE, 118/42, 3 Ramazan 1296).

Bu girişim önemli bir olay olarak kabul edildi ve İngiliz yetkililer, transfer kararının ardından bölgeye sık sık gelmeye başladı. Özellikle Binbaşı Hinter Zeyla’ya geldiğinde, Zeyla valisi Ebubekir Shuheyri Paşa rahatsız oldu. Mehmed İzzet imzasıyla gözaltına alındığı Sana’dan bildirildiği üzere, bu memur Mısır tarafından kendisine verilen özel bir mektupla Zeyla’ya müfettiş olarak gönderildiğini iddia etti.

Sonuç olarak Harar, Bulhar denilen mahallelere gitmek için geldiği bu iskelede deve topladı ve hatta Mısır hükümeti tarafından Afrika boynuzu verildiği söylentileri bile yayıldı. Vali Ebubekir Şeyheyemi Paşa’nın yöresini böyle bir yabancıya teslim etmeyeceği anlaşıldı. Hemen harekete geçti ve o sırada Hudeide’de bulunan oğlu İbrahim’e bunu açıklayan bir mektup gönderdi. Valiye verilen mektup hemen Yemen vilayetine teslim edildi ve bir nüshası tercümesiyle birlikte İstanbul’daki iç nezarete gönderildi. Zeyla, mektubunda, yönetimi altındaki toprakları savunacağını ima etti. Bunun üzerine 9 Haziran 1885’te Sadrazam, Somali’nin yeniden doğrudan Osmanlı Devleti’ne bağlandığını ilan etti (Kavas, 2006, s. 115).

2.2. Harar’ın Mısır’a Bağlanması

Mısır, özellikle XIX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte Somali sahilleri boyunca egemenliğini yaymak istedi. Bilindiği gibi bu dönemde Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti’ne hasta adam ismini vermişlerdir. Mısır hükümeti XIX. yüzyılın sonlarına doğru egemenliğini Kızıldeniz sahilleri boyunca yaymaya başladı. O girişimiyle Osmanlı Devleti’nin vekili olduğunu göstermek istiyordu. Bunu başarabilmek için Zeyla ve Berbera şehirlerinde nüfuzunu artırdıktan sonra Harar emirliğinde de aynı şekilde kendi egemenliğine hissettirmek niyetindeydi. Harar, Emir Abdişekür tarafından idare edilen halkının tamamını Müslümanların oluşturduğu bir emirlikti. Sevvakin, Masavva, Berbera ve Zeyla’dan farklı bir duruma sahipti. Çünkü onlar Osmanlı Devleti’nin fermanıyla cizye ödenmesi şartıyla Mısır’a geçmişti. Harar ise Osmanlı Devleti’nden bağımsızdı. Bu yüzden Mısır’ın Harar halkını ve emirinin gönlünü alacak yeni bir politika geliştirmesi gerekiyordu (Sayid, 1964, s. 89-90).

Mısır hükümeti Mehmed Rauf Paşa komutanlığında 11 Ekim 1875 tarihinde Harar’a, bir ordu gönderdi ve herhangi bir direniş olmadan Harar Mısır’a tabi oldu. Bu olay sadece Mısır’ın bir zaferi olmayıp aynı zamanda İslâm’ın da bir zaferiydi. Çünkü böylelikle kabilelerin etkisi azalmış ve Harar emirliği de sona ermiş oldu. Bu siyasi değişim Harar’ın eski durumunda büyük bir dönüşüme neden oldu³. Mehmed Rauf Paşa kabilelerin çoğundan herhangi bir direniş görmediyse de Foli ve Gala

³ Geniş bilgi için bkz. Uçarol, 2013, s. 445-448.

kabileleri direndi ve aralarında bazı silahlı mücadeleler söz konusu oldu (Er-Râfî, 1987, s. 140). Sonunda barış sağlandı ve bu iki kabile de Kuzeydoğu Afrika İslami birliğine girdiklerine kanıt olarak Mısır bayrağını alıp topraklarına dikti. Mehmed Rauf Paşa’nın birliği yolda iken Somalili İsa kabilesinin şeyhiyle karşılaştı. Şeyh kabilesinin Mısır egemenliği altında girmesinden mutluluk duyacağını belirtti. Askerî birlik şehre varmadan Harar Sultanı Muhammed Abdişekür hükûmete olan bağlılığını içeren mektubunu oğluyla Kadı Abdullah Abdurrahman ve şehrin eşrafından Hacı Yusuf, Seyit Ahmet ve Muhammed Abdülkadir ile birlikte gönderdi (Sâlim, 1965, s. 457-458). Mehmed Rauf Paşa 11 Ekim 1875 tarihinde Harar’a vardığında emir, Mısır bayrağını şehrin girişine ve sarayın kapısına dikti. Zeyla’dan Harar’a doğru devam eden yirmi üç günlük yolculuktan sonra yolların güvenliği sağlandı ve çeteler çökertildi (Yahya ve Nesri, 1981, s. 86). Harar yönetimi birliğe katılma konusuna sıcak baktı ancak bazı kabileler savaşmayı tercih ettiler. Mısır hükûmeti Mehmed Rauf Paşa’yı Harar ve civarındaki bölgelere hâkim olarak tayin etti ve kendisine Harar hükümdarı unvanı verildi. Böylece Güney Somali’deki Babülmendeb’ten Harar, Tajura, Zeyla ve Berbera’ya kadar olan bölge onun idaresine girdi (Yahya ve Nesri, 1981, s. 151).

Harar bölgesinin Mısır tarafından oluşturulmaya çalışılan Afrika birliğinin egemenliğine girmesinden sonra Mısır hükûmeti bölgede güvenliği sağlama ve genel hizmetleri geliştirme çalışmalarını başlattı ve sürdürdü. Bu çerçevede imar faaliyetlerine girişti ve bölge istikrara kavuştu. Ticaret, sanayi, tarım ve eğitim gelişti ve birçok hastane inşa edildi. Aynı zamanda yeni hükûmet konağı yapıldı ve halkın durumu düzene girdi. Mehmed Rauf Paşa Harar bölgesine vardığında durumu rapor edip Mısır’a gönderdi. Mısır da istediği mühendisleri, ustaları ve marangozları ona yolladı. Ayrıca askerî birliklerin kurulmasına izin verdi. O da bölgedeki asker sayısını artırdı. Hükûmet ahalinin ihmal ettiği tarım arazilerini iyileştirdi ve Mehmed Rauf Paşa o toprakları halka dağıtıp ekmeleri için onları teşvik etti. Mısır hükûmeti onu bu çabalarında destekledi ve Hindistan’dan kahve ekiminde uzman çiftçilerin getirtilmesini sağladı. Bunun yanı sıra Mısır hükûmeti buğday arpa, mısır gibi bazı tahıl tohumlarını Harar’a gönderdi. Mısır hükûmeti ticareti geliştirmek ve kervanları korumak için yol güvenliğini askerî noktalar oluşturarak sağladı. Harar hükümdarına emir vererek ahalinin önceden beri kullandığı paraların kullanımına devam edilmesini, bu arada

Mısır parasının da tedavülü için büyük meblağlar yolladı (El-Kaysî, 1982, s. 124). Bunlara ek olarak Mısır hükûmeti Kızıldeniz’e bakan limanlar arasındaki denizyollarını da düzenledi. Berbera, Zeyla ve Aden arasında posta hizmetini kurdu. Uyuşmazlıkların çözümlenmesi konusunda kabileler arasında meclis sistemini oluşturdu. Şeriat kurallarının doğru bir şekilde uygulanması için gerekli kişilere eğitim verdi. Böylece Harar bölgesinde imar, inşaat ve idarî alanlarda büyük reformlar yaşanmış oldu. Neticede bölge istikrara kavuştu ve halkın refah düzeyi yükseldi (El-Cemel, 1982, s. 125).

2.3. Berbera’nın Mısır İdaresine Girmesi

Mısır Savakin ve Masavva limanlarına el koyduktan sonra Kızıldeniz’in batısında bulunan Berbera limanını ele geçirmeye çalıştı. Bu liman, Somali’nin en önemli limanlarından idi. O dönemde Berbera işgalci İngiltere’nin göz koyduğu bir bölgeydi. İngiltere egemenliğini genişletmek için oradaki kabile reisleriyle ticaret anlaşmaları yaptı. İşgalci İngiltere’nin bahanesi Berbera’daki İngiliz vatandaşlarıydı. Berbera’nın önde gelen kişi ve şeyhleri şehrin Mısır egemenliğine girmesi için aktif bir rol oynadılar. İngiltere’nin planını öğrendiler ve İngiliz ajanlarının kabileler arasında yarattıkları anlaşmazlıkları Mısır hükûmetine şikâyet ettiler (Yahya ve Nesri, 1981, s. 122).

13Aralık 1872’de Menzenger, sahil bölgelerinden Babülmendab’a kadar askerî noktaların konulmasını istedi. O bölgeler Osmanlı Devleti’ne tabiydi. Sahil boyunca Berbera ile Bulhar’ı korumak için güvenlik noktalarının kurulması şarttı. Mısır hükûmeti buna itiraz etmedi ve Ağustos 1873’te Rıdvan Bey’e Berbera’ya gitme emri verdi (Yahya ve Nesri, 1981, s. 126).

Rıdvan Bey oraya vardığında kabile şeyhleriyle bir araya gelip Mısır hükûmetinin selamını ilettiler. Bölgenin güvenliğini korumak ve yabancı müdahaleleri engellemek için askerî birliği bölgelere göndereceklerini söyledi. Rıdvan Bey yeni bir emir gelene kadar yeni oluşturulan askerî bölgeleri iyi idare etmekle yükümlüydü (Sayid, 1964, s. 86-87). Berbera ahalisi Mısır güçlerinin şehirlerine gelmesinden memnunkluk duydu ve hemen onların egemenliğinin altına girdiklerini ilan etti. Mısır güçlerinin İngiliz, İtalyan ve Fransızların faaliyetlerini durdurabileceklerine ve Berbera ile Bulhar’da bulunan çetelerin yaptığı

yağmaları engelleyebileceklerine inanıyorlardı (Yahya ve Nesri, 1981, s. 86-87). Böylece Mısır’ın Berbera ve civarındaki bölgeleri içine alan egemenliği başlamış oldu. Berbera ahalisi bu egemenliğe destek verdi ve Bulhar ahalisi de Mısır’ın egemenliği altına girme isteğini ifade etti. Mısır hükûmeti Doğu Sudan hâkimi Menzencer’e emir vererek Hidiv İsmail’in isteği doğrultusunda Bulhar ve Berbera’nın Mısır egemenliğine alınması ve yabancı müdahalesinin engellenmesi için gereğinin yapılmasını talep etti. Menzencer, Rıdvan Paşa ve Hacı Aman Abdülkadir Berbera’daki imarın genişlemesi için çalışma yaptılar (Sâlim, 1965, s. 440).

Menzencer mevcut durumla ilgili rapor hazırlayıp oradaki limanın önemini dile getirdi. Bölgeye sekiz mil uzaklıkta Dubar suyunun yanı sıra tatlı su da olduğunu belirtti ve hükûmetin yardımcı olması durumunda bu suyun Berbera’ya ulaştırılabileceğini ifade etti. Bu arada Menzencer Berbera’ya kırk mil uzaklıkta olan Bulhar şehrinin önemini anlattı ve limanının gemilere uygun olduğunu kaydetti. Oradan geçen ticaret kabilelerinin güvenliğini sağlamak ve ahaliyi korumak için bölgeye devlet memurlarının gönderilmesi gerektiğini belirtti (Yahya ve Nesri, 1981, s. 127). Mısır hükûmeti Menzencer’in söylediklerini dikkate aldı ve Somali bölgesinin gelişmesi ve ahalinin refahının artması için projeler hazırlattı. Aynı zamanda ticari faaliyetlerin artırmasına yönelik desteğini güçlendirdi. Amacı, Kuzeydoğu Afrika’da İslâm birliğinin kurulmasını kolaylaştırmaktı (Riyâd, 1994, s. 156). Mısır hükûmeti Rıdvan Bey’i Harar’a tabi olan Berbera’ya vali olarak tayin etti. Berbera valisinin görevlerinden biri de yerel meclislere başkanlık edip bölgenin güvenliğini sağlamaktı. Valinin emrinde çalışan memurlar mahkemelerde, askerî meclislerde ve vergi dairelerinde görev yapıyorlardı. Rıdvan Bey kabile şeyhlerine maaş bağladı ve hediyeler dağıttı. Aynı zamanda bayrakları korumak için Berbera ahalisinden oluşan bir birlik kurdu. Her köye üretimleri ve vergilerini hesaplamak üzere saymanlar tayin etti. Sayman köylülere ödemeleri gereken vergileri ve ödeme tarihlerini bildiren formlar hazırlayarak teslim etmekteydi (Nasri, 1981, s. 338-339).

Mısır hükûmeti Berbera valisi olan Rıdvan Bey’e yolların güvenliğini sağlama, ahaliye iyi davranma, Somali kadı ve müftüsünü görevlerinde tutma, sosyal ve sağlık sorunlarıyla ilgilenme emirlerini verdi. Ayrıca Somalili ve Mısırlı askerlerin birbirine yakınlaştırılmasını

istedi (Sâlim , 1965, s. 442) Yerleşmeyi sağlamak için Berbera ve civarında arsa isteyen yabancılara ülkedeki kalkınmaya destek vermek ve bölgedeki kanunlara uygun hareket etmek şartıyla izin verilmesini istedi (Riyâd, 1994, s. 157). Mısır, Berbera ve civarındaki bölgelerde ahalinin hoşnutluğunu kazanmak için yumuşak davranmayı tercih etti. Şiddete başvurmayıp uyarı ve nasihat yolunu seçti. Bunlardan sonuç elde edemediğinde ise basit bir tehdit dilini kullanıyordu. Şiddet Mısırlıların başvurdukları son yoldu (Yahya ve Nesri, 1981, s. 132). Berbera’nın Mısır egemenliğine girmesinden sonra Mısırlı garnizonlar güvenliğini sağlamak için çalışmalar yaptı ve Dubar’dan Berbera’ya tatlı su ulaştırmak için mühendisler gönderdi. Ayrıca vatandaşların sağlığını korumak için Berbera hastanesini inşa edip iki Mısırlı doktor görevlendirdi. Bunun yanı sıra El -Ezher’de hoca olan Muhammed Yomi El-Hanefî’yi Berbera kadısı olarak tayin etti. Berbera, Zeyla ve Aden arasında yol düzenlemesi yaptı ve Bulhar pazarlarını iyileştirdi. Sınırları korudu ve Bulhar ile Berbera arasında yollar inşa etti. Aynı zamanda Bulhar’da yerleşimi destekledi ve tüccar ile ahaliyi korudu (Sâlim , 1965, s. 442).

3. Somali’nin Yeniden Osmanlı Yönetimine Bağlanması

Osmanlı Devleti’nin kendisine müsaade etmesi üzerine Mısır, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu’na bakan sahil bölgelerinin maruz kalabileceği tehlikelerin farkına vardı ve bir an önce o bölgeleri kendi egemenliğine almaya çalıştı. Ancak XIX. yüzyılda ve özellikle İsmail Paşa’nın döneminde yaşadığı ekonomik ve siyasi buhran bunu zorlaştırdı. Avrupa ülkeleri bu durumu fırsat bilerek o bölgelerle ilgili planlarını uygulamaya başladı. İngiltere ekonomik açıdan zor durumda olan Mısır’ın egemenliğindeki bölgelerin kendisine bırakılmasını sağladı. Çok zaman geçmeden 1882 yılında bizzat Mısır İngiliz işgali altına girdi. Sudan’da ise Mehdi devrimi patlak verdi ve Mısır, buralarda egemenliğinde olan bütün bölgelerden çekilmek zorunda kaldı. Böylece Mısır, Sudan ve Somali’den çekilerek kendi doğal sınırlarına kadar geriledi. İngilizler 1882’de Mısır’ı işgal ettiğinde, hidivlik Kızıldeniz kıyısı ve iç bölgelerinden asker ve subayları çekmeye başladı. Bunun üzerine bu yerlerin Osmanlı Devleti’ne sadakati öne çıktı. Yeni durumda İstanbul’dan bölgeye asker ve subay gönderilmesi gerekli hâle geldi. Bir yandan İngilizler, Mısırlıların boşluklarını doldurarak sorun çözümlene

kadar bölgede beklemeye karar verirken, Mısır’ın Osmanlı İmparatorluğu adına yöneten yükümlülüklerini yerine getirmekte isteksiz davrandılar. Yeni durumda Osmanlı Devleti, bu bölgeleri eskisi gibi kendi hâkimiyeti altında tutmak için 9 Ekim 1887’de Hümayun’dan iki veya üç parça ile Donanmayı Kızıldeniz’e tayin etti. Ayrıca kışlaların askerlere ve diğer alanlara taşınması için donanmanın gözetiminde iki nakliye gemisi tahsis edildi. Zeyla’nın doğrudan İstanbul’a bağlanmasına karar verildikten sonra gerekli işlem askerî yetkililere bildirildi. Hidivlik 9 Kasım 1887’de bu karar hakkında bilgilendirilmiş ve İstanbul’dan bu konudaki görüşlerini 8 Aralık 1887’de bildirmesi istenmiştir (Kavas, 2001, s. 132).

Bu arada Avrupa devletleri Kızıldeniz’de kendi aralarında rekabet ortamına girerek fethedecekleri bölgeleri belirleme yarışına başladılar. 22 Nisan 1888’de İtalyanlar kuzey Somali’yi, özellikle Zeyla ve Berbera limanlarını ele geçirmek istediklerinde, İngilizler bu yerlerin eskisi gibi doğrudan İstanbul’un egemenliğinde kalmasını talep ettiler. Ancak Somali konusunda pazarlık yapmaktan da çekinmediler. Afrika Müslüman hukukunda Osmanlı Devleti’nin istemediği bir gelişmenin ortaya çıkması uzun süredir dostluk meselesinin bir parçası olarak sunulsa da bu doğru değildi. Osmanlı Devleti’nin bölgedeki hukukunu korumak amacıyla padişahın vasiyetinde belirtildiği gibi bu konunun bir an önce çözülmesi kararlaştırıldı. Hükûmetin 3 Ekim 1887’de alacağı tedbirler görüşülerek Meclis-i Mahsus-ı Vükela’da bir muhtıra düzenlenmiştir. 22 Nisan 1888’de Somali’nin ve özellikle Zeyla’nın İstanbul’a doğrudan bağlanması için gerekli askerî tedbirler Bab-ı Seraskerî tarafından iyice incelenmiştir. Meclis-i Mahsus-i Vükela’daki görüşmelerin ardından gerekli karar alındı. Çünkü Abdülhamid, Zeyla’nın doğrudan İstanbul’a bağlanmasını emretti (Kavas, 2001, s. 132). Somali meselesi devletin gündeminden hiç düşmediği için zaman zaman geçmişe dair kayıtlara ihtiyaç duyuldu. 4 Ağustos 1894 tarihli vasiyetten de anlaşılacağı üzere saraydaki kayıtlarda Somali ile ilgili gerekli bilgiler bulunmadığı için Bab-ı Ali’deki belgelerin gönderilmesi istenmiştir (BOA, irade- Hususi, n.11, 2 Safer 1312).

Somali’nin kuzeyini kapsayan ve Kızıldeniz’in girişini kontrol eden stratejik kısım, kısmen Habeş Eyaleti’nin kısmen de Yemen’e, tamamı olmasa da, 1555 ile 1916 yılları arasında 361 yıl boyunca Osmanlı’ya bağlı kaldı. Bu bölgedeki en önemli merkez Zeyla idi. Berbera daha doğuda bulunuyordu. En doğuda Rasu Hafun’a kadar

uzanan uzun bir sahil şeridi Osmanlı bayrağı altındaydı. Somali, İstanbul’dan uzak olduğu için, doğrudan hükûmete alınması maliyetli görünüyordu. Bu nedenle bölge, sonraki dönemde zaman zaman geçici olarak Mısır Hidivine nakledilmiştir. Ancak 1888 yılında bölge hidivlikten alınarak yeniden İstanbul’a bağlanmıştır. Osmanlı Devleti, Somali’nin topraklarında olduğunu göstermek için her yıl toplanan vergilerin bir kısmını bu ülkenin kalkınması için harcıyordu. 1915 yılında Somali’de İngiliz işgali, Osmanlı Devleti’nin desteklediği Seyid Muhammed Abdullah tarafından fiilen sona erdirilmişti. Bu sırada Mazhar Bey, Seyid Muhammed Abdullah’a Somali Şeyhü’l-Meşayihliği veya emirliği unvanının verilmesinin, onun mücadelede şevkini artıracağını ileri sürmekteydi. Mazhar Bey’e göre Somali topraklarının hiç olmazsa bir kısmında Osmanlı Devleti idaresi temin edilebilirse Afrika’da gelecekte İslâmiyet’i murakabe etmek imkânı hâsıl olabilirdi (Orhonlu, 1996, s. 172).

Osmanlı Devleti, Almanya ile Birinci Dünya Savaşı’na girmek üzere Habeşistan Kralı Lij Yasu’yu saflarına almak için Zeyla’dan Bulhar’a 120 km’lik sahil şeridini kendisine vermeyi kabul etti. Ancak İngilizler ve Fransızlar bu gelişme için harekete geçerek zaten Müslüman olduğunu gizlemeyen ve Osmanlı İmparatorluğu’na karşı dostluğu ile bilinen kralı tahttan indirdiler. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu’nun Somali’deki hâkimiyeti 1916’da sona ermiştir. İngilizler bölgeye yerleşince, onu önce Hindistan Ofisine sonra da Dışişleri Bakanlığına bağlamışlardır (Rinehard, 1982, s. 27-30).

Sonuç

Somali, topraklarının sahip olduğu stratejik önemi dolayısıyla tarih boyunca yabancı güçlerin ilgi ve dikkatini çekmiştir. Bu bakımdan da ülke halkı kendi kaderlerinin çizilmesinde, çok defa, dışarıdan müdahalelerle karşılaşmıştır. Bizim makalemiz âdeta bu müdahalelerin kronolojik bir sıralanması niteliğindedir. Çünkü Avrupalı sömürgeciler, Kızıldeniz ve Aden Körfezi’nde, ele geçirdikleri her fırsatta, çok çeşitli yol ve yöntemler yanında özellikle de yerli idarecilere maddî imkânlar sağlayarak önemli iskeleleri kullanma hakkını satın almışlar ve bu sayede ülke için hiçbir faydası olmayan emperyalist siyasetlerini uygulamışlardır. Kızıldeniz’in batısında yer alan Cibuti’ye yerleşen

Fransızlar ve buranın hemen kuzeydeki Assab’ı işgal eden İtalyanlar, bunlara ilaveten önemli ölçüde İngilizler, bu iskelelere silah ve diğer askerî mühimmat depolayarak zaman içerisinde Osmanlı Devleti’ni yıllarca meşgul eden isyanlara neden olmuşlardır. Özelde Osmanlı-Somali, genelde Osmanlı-Doğu Afrika ilişkileri XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar kesintisiz devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı yönetimi Afrika’daki topraklarını Avrupa, Asya ve Afrika üzerinde önemli bir güç olarak, tüm dünyadaki Müslümanların temsilcisi, koruyucu ve kurtarıcısı sıfatıyla Avrupa sömürgecilğine karşı savunmuştur. Osmanlı padişahlarının taşımakta oldukları halifelik sıfatı yanında devletlerinin ekonomik ve siyasi geleceği de bu tutumu benimsemelerini ve titizlikle sürdürmelerini gerektirmiştir. Konumuza bu noktalardan yaklaştığımızda XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı maliyesinin en önemli gelir kaynakları arasında yer alan savaş ganimetlerinin azaldığı ve hatta hiç gelmez olduğu, buna ek olarak Baharat Yolu üzerinde gerçekleşen ticaretin getirdiği kazancın da tehlikeye girmiş olduğu gerçeğinin hatırlanmasında yarar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin Somali’deki reform politikalarını özellikle Harar bölgesinde güvenliği yaymaya, Somaliler ile Gala kabileleri arasındaki savaşları sona erdirmekle başladı. Sonra medreseler kurarak doğru İslâm öğretilerinin bölgede yayılmasını hedefledi. Bu nedenle ilave olarak Osmanlı yönetimi, çabalarını imara ve kalkınmaya yönlendirdi. Osmanlılar, Somali’de bilimsel aktiviteler de yapmışlardır. Ayrıca hastane inşa edildi. Osmanlı Devleti, halkın daha iyi ve verimli tarım yöntemlerini öğrenmeleri için Hindistan’dan kahve ve tarım uzmanları getirtmiştir. Osmanlı yönetimi bütün bu başarıları kısa bir süre içerisinde tamamlarken daha sonra gelen ve çok daha uzun süre kalan Avrupalı sömürgeci yönetimler Somali’de bulduklarının üzere hemen hiçbir şey ilave etmemişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

- BOA, BEO Ayniyet-i Arabistan Defteri, n. 871, Şaban 1285 (6 Aralık 1868).
- BOA, BEO Vilayet Gelen-Giden Defteri, n. 320, 27 Zilhicce 1280 (2 Haziran 1864).
- BOA, BEO Vilayet Gelen-Giden Defteri, n. 320, 19 Cemaz-ül evvel 1283 (29 Eylül 1866).
- BOA, İrade-i Dâhiliye, 1287, n. 42184, 10 S 1287.
- BOA, İrade-i Dâhiliye, 1287, n. 42184, 11 R 1287.
- BOA, İrade- i Hususi, n. 11, 2 Safer 1312.
- BOA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, n. 22470, 17 Rebiülevvel 1277.
- BOA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, n. 22470, 1 Muharrem 1280.
- BOA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, n. 22470, 6 Cemaz-ül ahir 1280.
- BOA, İrade-i Meclis-i Vâlâ, n. 22470, 13 Cemaz-ül ahir 1280.
- BOA, İrade-i Meclis-i Vala, n. 22470, 14 Cemaz-ül ahir 1280.
- BOA, Mühimme-i Mısır Defteri, n. 15, 25 Receb 1295.
- BOA, Mümtaze-i Kalem-i Mısır, 3-A/7, 17 Receb 1300.
- BOA, Mümtâze-i Kalem-i Mısır, Dosya No: 3-A, Sıra: 43, 10 Temmuz 1875.
- BOA, YEE, n. 118/39, 20 Rebiülahir 1302.
- BOA, YEE, n. 118/39, 20 Rebiülevvel 1302.

Diğer Kaynaklar

- Abdulhalim, R. (1985). *el-Alâkatu’s-siyâsiyye beyne Müslimî’z-Zeyla ve’n-nesâre’l-Habeşe fi’l-usûri’l-vusta*, Kahire: Daru’n-nahda al-Arabiyye.
- Akalın, D. (2014). Somali’de Berbera limanı ve Osmanlı Devleti’nin bölge üzerindeki iddiaları (1839 -1894). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (1), 1-35.
- Bilge, M. L. (2013). “Kızıldeniz”. *DİA*. Cilt. XXV, İstanbul. s. 557 – 559.

Yüksel, A. T. ve Hashi, Y. İ. (2021). Somali’de Osmanlı hâkimiyeti (1559-1916). *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 201-236.

- BOA (2013). *Osmanlı idaresinde Sudan*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi.
- Dames, M. L. (1921). The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the sixteenth century. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1), 1-28.
- El-Cemel, Ş. A. (1982). *Tarihu’s-Sumal el-hadis el-müâ’sir (1486 - 1969), el-mashu’s-Şâmil licamhuriyyetu’s-Somal ed-dimukurâdiyye*. Bağdat.
- El-Kaysî N. H. (1982). *el-Meshu’s-Şâmil li-Cumhûriyyeti’s-Sûmâl ed-Dîmukrâdiyye, “Şehsiyyeti’s-Sûmâl”*. Bağdat: el-Munezzeme El-Arabiyye Li’t-Terbiyye ve’s-Sekâfe ve’l-Ulûm.
- Er-Râfî, A. (1987). *Asru İsmâîl*, Cilt. II, Kahire: Daru’l- Maarif.
- Hartman, R. (1997). “Berbera”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. II, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ivanov, N. (2013). *Osmanlı’nın Arap ülkelerini fethi 1516-1574* (İ. Kemaloğlu ve R. Abdieva, Çev.), Ankara: TTK Basımevi.
- İbni Ali, A. (t.y.) *Mirâtü’-Yemen*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yazman.
- Kavas, A. (2001). Doğu Afrika sahilinde Osmanlı hâkimiyeti: Kuzey Somali’de Zeyla iskelesinin konumu. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (5), 109-134.
- Kavas, A. (2006). *Osmanlı-Afrika ilişkileri*, İstanbul: Tasam Yayınları.
- Mâh, A. B. (1981). *Vesâik ‘Es-Sûmâl ve’l-Habeşe ve Eritîrye*, 2. Baskı, Kahire: Şirketu’t-Tupcî.
- Moore-Harell, A. (1998). Slave trade in the sudan in the nineteenth century and its suppression in the years 1877-1880. *Middle Eastern Studies*, 34(2), 113-128.
- Muhammed, Ö. M. (2008). *Bilâdu’l-karni’l-ifrikî*, Trablus: Vahdetu’l-Küttâb.
- Muhsin, M. (1894). *Afrika delili*, Kahire: el-Ferah Ceridesi Matbaası.
- Nasri, S. Y. (1981). *Cuhûd Mısır el-keşfiyye fi ifrikıyâ fi’l-karni’t-tâsi aşer*, Kahire.
- Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı İmpratorluğu’nun güney siyaseti Habeş eyaleti*: Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yüksel, A. T. ve Hashi, Y. İ. (2021). Somali’de Osmanlı hâkimiyeti (1559-1916). *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 201-236.

- Özbaran, S. (2004). *Yemen’den Basra’ya sınırdaki Osmanlı*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Rawson, W. R. (1885). European territorial claims on the coasts of the Red Sea and its southern approaches. *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly of Geography*, 7(2), 93-119.
- Rinehard, R. (1982). “*Historical setting*”, *Somalia country study*. Washington: The American University Press.
- Riyâd, H. (1994). *Es-sûmâl el-ğâibu’l-va’yî*, Kahire: Dâru’l-Amîn. Kahire.
- Sâlim, H. S. (1965). *es-Sûmâl kadîmen ve hadîsen*, Cilt. I, Mogadishu: Dâru’l-Kavmiyye.
- Sayid, M. M. (1964). *Duvel İslâmiyye fî şarki ifrîkiyyâ Harar ve’s-Somâl*. Kahire.
- Şelebi, A. (2000). *Mevsû’atu’t-târîhi’l-İslâmî*, Cilt. VI, 6. Baskı, Kahire.
- Tandoğan, M. (2013). *Afrika’da sömürgecilik ve Osmanlı siyaseti (1800-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uçarol, R. (2013). “Gazi Ahmed Muhtar Paşa”, *DİA*, Cilt XIII, İstanbul.
- Yahya, Celâl ve Nesri, M. (1981). *Müşkiletü’l-karnü’l-ifrîkî ve kadiyatı şabû’s-Somâl*, Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, el-Eskenderiye.
- Yavuz, H. (1985). XVI. asır İslam dünyasında Osmanlı-Portekiz mücadelesinin sebepleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 50-77.
- Yıldırım, M. (2001). *XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz, Basra körfezi, Yemen ve Habeşistan politikaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.